

SINT-LIEVENS- HOUTEM EILANDBOS

ARCHEOLOGIE NOTA

INTERGEMEENTELIJKE SAMENWERKING VOOR STREEKONTWIKKELING IN
ZUID-OOST-VLAANDEREN

GENTSESTEENWEG 1 B
9520 SINT-LIEVENS- HOUTEM
TEL 053 64 65 20

INFO@SO-LVA.BE
WWW.SO-LVA.BE

SINT-LIEVENS-HOUTEM EILANDBOS

ARCHEOLOGIE NOTA – 2021H214

KATLEEN COUCHEZ, CATELINE CLEMENT & BART CHERRETTÉ

DOSSIERSAMENSTELLING

Katleen Couchez, Cateline Clement, Erik Verbeke & Bart Cherretté

PROJECT

Sint-Lievens-Houtem - Eilandbos – Archeologienota
(bureauonderzoek)
Projectcode: 2021H214
Projectnaam: 21-SLH-EB
SOLVA Archeologierapport nr. 223

OPDRACHTHOUDER

SOLVA
Projectteam: Archeologie
Gentsesteenweg 1B
9520 SINT-LIEVENS-HOUTEM
Tel: 053/64 65 20
info@so-lva.be

BEWAARPLAATS ARCHEOLOGISCH ENSEMBLE

Erkend onroerend erfgoeddepot SOLVA archeologisch depot
p/a Industrielaan 25b
9320 EREMBODEGEM
Tel: 053/64 65 36
archeologie@so-lva.be

WETTELIJK DEPOTNUMMER

D/2021/12.857/23

Kaft: Uitsnede van de Ferrariskaart (1771-1777) met aanduiding van het projectgebied.

Copyright: Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van SOLVA. Alle foto's, tenzij anders vermeld: © SOLVA.

INHOUDSTAFEL

1.1	PLANMATIGE CONTEXT	6
1.2	WETTELIJK KADER	6
1.3	VRAAGSTELLING	6
1.4	ONDERZOEKSMETHODE	6
1.5	RESULTATEN	7
2.1	BESCHRIJVEND GEDEELTE	8
2.2	ASSESTRAPPORT	23
3.1	LITERATUUR	50
3.2	WEBSITES	50

LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1. Uittreksel van het kadastraal plan met de situering van het onderzoeksgebied.....	8
Figuur 2. Topografische kaart met aanduiding van het projectgebied.....	9
Figuur 3. Detail van de topografische kaart met aanduiding van het projectgebied.....	9
Figuur 4. Bestaande situatie van het projectgebied.....	11
Figuur 5. Ontwerp van het projectgebied.....	17
Figuur 6. Detail van het ontwerp ter hoogte van de speeltuin multisportzone naast het sportcentrum en bibliotheek..	18
Figuur 7. Detail van het ontwerp ter hoogte van de kerk en het kerkhof.....	18
Figuur 8. Terreinprofiel 2, ter hoogte van de speel- en sportzone, van oost naar west.....	19
Figuur 9. Typeprofiel van het vlonderpad.....	20
Figuur 10. De bodemkaart met aanduiding van Sint-Lievens-Houtem.....	24
Figuur 11. Het gewestplan met aanduiding van het projectgebied.....	24
Figuur 12. Quartairgeologische profieltypekaart met aanduiding van het projectgebied.....	26
Figuur 13. Tertiairgeologische profieltypekaart met aanduiding van het projectgebied.....	26
Figuur 14. Digitaal terreinmodel met aanduiding van het projectgebied.....	27
Figuur 15. Digitaal terreinmodel met aanduiding van de hoogteprofiellijnen en projectgebied.....	28
Figuur 16. West-oost georiënteerd hoogteprofiel van het projectgebied.....	28
Figuur 17. Noord-zuid georiënteerd hoogteprofiel van het projectgebied.....	28
Figuur 18. De bodemkaart met aanduiding van het projectgebied.....	29
Figuur 19. Potentiële bodemerosiekaart geprojecteerd op het GRB met aanduiding van het projectgebied.....	30
Figuur 20. Bodemassociatiekaart met aanduiding van het projectgebied.....	30
Figuur 21. Bodemgebruikskaart met aanduiding van het projectgebied.....	31
Figuur 22. Bodembedekkingskaart met aanduiding van het projectgebied.....	32
Figuur 23. Recente luchtfoto (2020) met aanduiding van het projectgebied.....	32
Figuur 24. Uitsnede uit de Horenbaultkaart van het Land van Aalst (1619) met aanduiding van de locatie van het projectgebied bij benadering (bron: http://users.telenet.be/peter.de.clercq/horenbault1.html).....	35
Figuur 25. Uitsnede uit de Villaretkaart met aanduiding van het projectgebied.....	36
Figuur 26. Uitsnede uit de Ferrariskaart met aanduiding van het projectgebied.....	37
Figuur 27. Uitsnede uit de Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het projectgebied.....	38
Figuur 28. Uitsnede uit de kaart van Vandermaelen met aanduiding van het projectgebied.....	39
Figuur 29. Uitsnede uit de Poppkaart met aanduiding van het projectgebied.....	40
Figuur 30. Recente luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het projectgebied.....	41
Figuur 31. Recente luchtfoto uit 1990 met aanduiding van het projectgebied.....	41
Figuur 32. CAI op GBR met aanduiding van het projectgebied en de nabijgelegen CAI-locaties.....	42
Figuur 33. Zonering van het projectgebied, geprojecteerd op het GRB.....	47

LIJST VAN FOTO'S

Foto 1. Zicht op de beplanting en het 'wandelpad' in het Eilandbos in het noordoosten van het projectgebied (bron: SOLVA).....	12
Foto 2. Zicht op het huidige aangelegde pad centraal in het Eilandbos (bron: SOLVA).....	13
Foto 3. Zicht op de speeltuin en het pad langs de speeltuin, richting de beek en het kerkhof (bron: SOLVA).....	13
Foto 4. Zicht op het bufferbekken en de verharde zones langs het sportcomplex (bron: SOLVA).....	14
Foto 5. Zicht op de toegangsweg ten westen van de kerk, met aan weerszijden de bakstenen kerkhofmuur (bron: SOLVA).....	14
Foto 6. Zicht op het kerkhof ten oosten van de kerk (bron: SOLVA).....	15
Foto 7. Zicht op de Korenwatermolen aan de straat Eiland; de bakstenen muur bevindt zich t.h.v. de beek (bron: google).....	15

LIJST VAN BIJLAGES

NUMMER BIJLAGE	ONDERWERP	AANMAAKSCHAAL	AANMAAKDATUM	BRONVERMELDING
BIJLAGE 1	Inplantingsplan bestaande toestand van het projectgebied	1/500	29/10/2021	Atelier GRAS
BIJLAGE 2	Inplantingsplan nieuwe toestand van het projectgebied	1/500	29/10/2021	Atelier GRAS
BIJLAGE 3	Dwarsprofiel van het projectgebied, bestaande en nieuwe toestand	1/250	29/10/2021	Atelier GRAS
BIJLAGE 4	Typeprofiel van het vlonderpad met balustrade	1/25	29/10/2021	Atelier GRAS

1 SAMENVATTING

1.1 PLANMATIGE CONTEXT

De gemeente Sint-Lievens-Houtem wenst te Sint-Lievens-Houtem het Eilandbos heraan te leggen. Het projectgebied is gelegen ter hoogte en ten oosten van de Sint-Michielskerk en het kerkhof, en langs de Molenbeek-Kottembeek. Het is omsloten door de Doelstraat, Eiland, het Marktplein, Edgard Tinelstraat en Fabriekstraat. De plannen omvatten het vernieuwen van de bestaande wegen in de omgeving van de kerk, de begraafplaats en de speelzone nabij de sporthal, alsook de aanleg van een vlonderpad, de aanplanting van nieuwe bomen en graszones, de vernieuwing van de bestaande speelzone en de aanleg van een multisportveldje in het Eilandbos.

1.2 WETTELIJK KADER

De zone bevindt zich buiten een beschermde archeologische site of archeologische zone, maar de oppervlakte van het projectgebied bedraagt meer dan 3000 m² en de ingreep in de bodem meer dan 1000 m².

Derhalve diende in uitvoering van **art. 5.4.1 3°** van het Onroerend Erfgoeddecreet d.d.12 juli 2013, een archeologienota te worden opgesteld ten behoeve van het indienen van de **omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen van gronden** voor de (her)aanleg van het Eilandbos en wandelpaden ter hoogte van de parochiekerk van Sint-Michiel. Er zijn voor dit dossier geen vrijstellingen van toepassing op bovenvermeld artikelnummer.¹

1.3 VRAAGSTELLING

Het projectgebied bevindt zich **deels binnen en deels buiten een historische kern** en wordt dus gekenmerkt door een **variërende densiteit aan historische bebouwing**. Het **westelijk deel** van het projectgebied bevindt zich **ter hoogte van een beschermd monument**, namelijk de **parochiekerk van Sint-Michiel**.² Het **oostelijke deel** betreft een bestaand bos, het **Eilandbos**, waardoor de **Molenbeek-Kottembeek** meandert. Het uiterste noorden van het projectgebied grenst aan de beschermde **Korenwatermolen**.³ De vraagstelling in dit geval richt zich voornamelijk op de historiek van de Sint-Michielskerk en zijn kerkhof, de gebruiksgeschiedenis van het omliggende terrein en de impact van de geplande werken hierop. Dit bureauonderzoek gaat na of verder archeologisch (voor)onderzoek nodig is op basis van de huidige gegevens.

Het doel is informatie te verzamelen over de aan- of afwezigheid van een archeologische site op het terrein, de karakteristieken en bewaringstoestand ervan, de relatie met het landschap (Eilandbos en Molenbeek) en het omliggende dorpsweefsel (Marktplein en de Sint-Michielskerk), de waarde ervan en de wijze waarop met het terrein moet omgegaan worden bij de geplande bodemingrepen. Er wordt nagegaan of verder archeologisch (voor)onderzoek nodig is op basis van de huidige gegevens.

1.4 ONDERZOEKSMETHODE

Het uitgevoerde vooronderzoek omvat een **bureauonderzoek**. Daartoe is enerzijds landschappelijk, historisch en archeologisch bronnen- en online beschikbaar gegeorefereerd kaartenmateriaal geconsulteerd en zijn eventuele (recente) verstoringen binnen het projectgebied geïnventariseerd, met het oog op het opstellen van een archeologisch verwachtingspatroon. Anderzijds is de impact van de werken op de ondergrond geëvalueerd. Deze impact werd afgewogen ten aanzien van het te veronderstellen verwachtingspatroon, op basis waarvan uiteindelijk een gemotiveerd advies kan opgesteld worden.

¹ Het uit te voeren archeologisch onderzoek valt onder de toepassing van het Onroerend Erfgoeddecreet van 12 juli 2013, het Besluit van de Vlaamse regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerend Erfgoeddecreet, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse regering van 4 december 2015 en de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en de rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 4.0 van 1 april 2019.

² <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9527>

³ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9532>

1.5 RESULTATEN

De Dienst Archeologie van SOLVA voerde het voorgeschreven archeologisch (voor)onderzoek uit. Ten behoeve van het bekomen van een bekrachtigde archeologienota is een bureaustudie gebeurd.

Dit onderzoek toont aan dat het oostelijk gedeelte van het projectgebied in een landschappelijke zone ligt met een laag archeologisch potentieel. Het betreft een, ten opzichte van de omgeving, laaggelegen beekvallei met zeer natte bodems, weinig geschikt voor landbouw. Voorheen waren in deze zone ook vijvers/poelen gesitueerd.

De westelijke zone rond de Sint-Michielskerk en in het kerkhof, heeft daarentegen wel archeologisch potentieel. Een opgraving uit 1988 ten oosten van het koor resulteerde in bewoningsporen uit de volle middeleeuwen, begravingen en muurresten van de stenen voorloper van de 12de-eeuwse kerk.

2 VERSLAG VAN RESULTATEN BUREAUONDERZOEK

2.1 BESCHRIJVEND GEDEELTE

Projectcode: 2021H214

Sitecode: 21-SLH-EB

Wettelijk depotnummer: D/2021/12.857/23

Naam en erkenningsnummer erkende archeoloog: SOLVA OE/ERK/Archeoloog/2015/00038

Locatie:

Oost-Vlaanderen, Sint-Lievens-Houtem

Bounding box:

punt 1: x= 113841.20052437419/y= 178632.77008419967

punt 2: x= 115092.05196435006/ y= 179595.2373686593

Kadastrale gegevens:

Sint-Lievens-Houtem, 1^e Afdeling, Sectie B, percelen 208B, 208C, 209A, 212C, 214W, 220D, 220L, 229 C6, 612 D, 100A en openbare weg (Figuur 1)

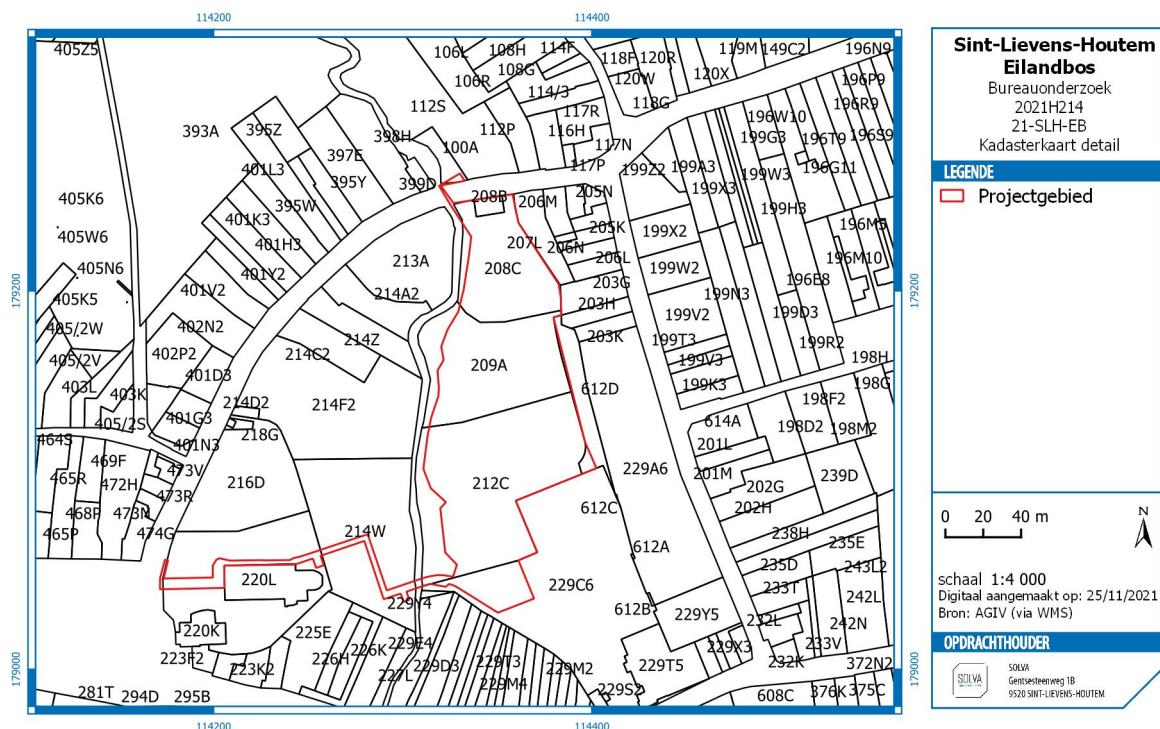
Topografische kaart: zie Figuur 2 en Figuur 3

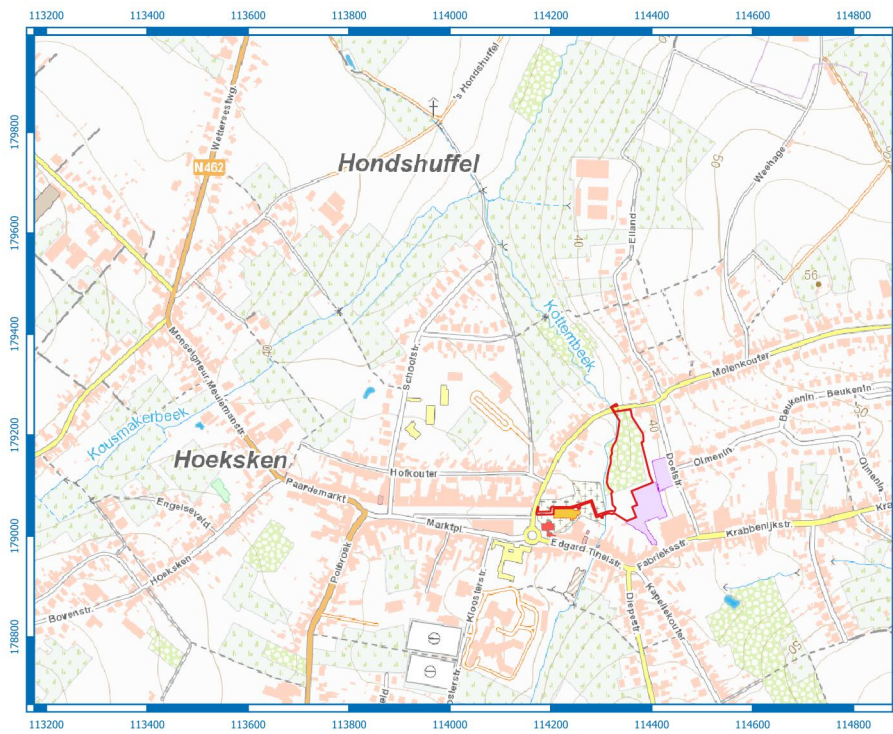
Betrokken actoren en specialisten:

- Erkend archeoloog: Arne De Graeve
- Tekst: Cateline Clement, Katleen Couchez, Bart Cherretté
- Kaartmateriaal: Cateline Clement
- Redactie: Bart Cherretté

Wetenschappelijke advisering:

Niet van toepassing

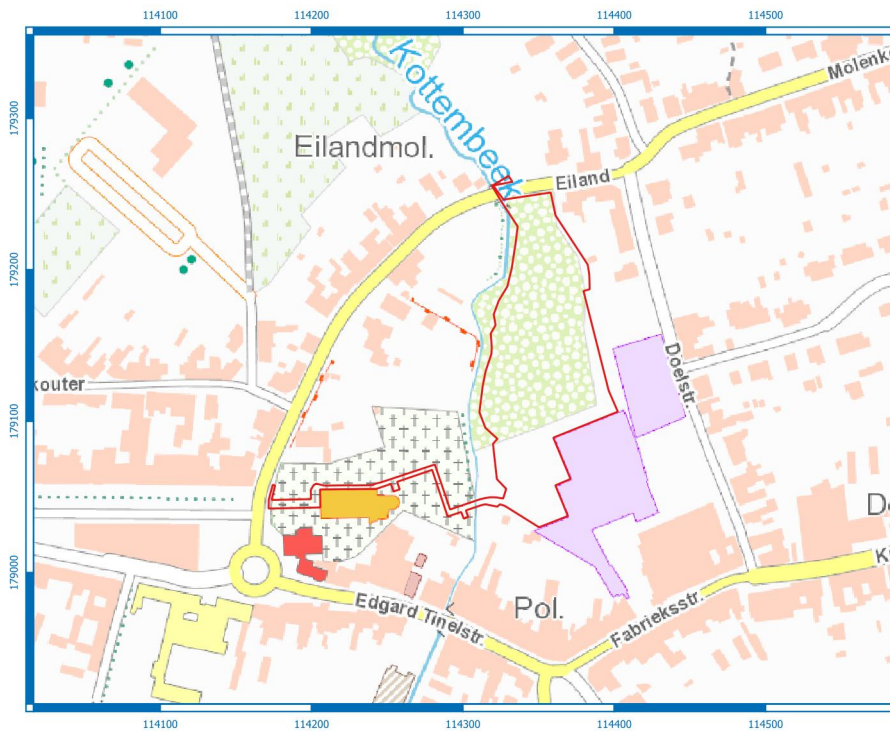
Sint-Lievens-Houtem Eilandbos
 Bureauonderzoek
 2021H214
 21-SLH-EB
 Topografische kaart

LEGENDE
 Projectgebied

0 50 100 m

schaal 1:15 000
 Digitaal aangemaakt op: 25/11/2021
 Bron: NGI (via WMS)

OPDRACHTHOUDER
 SOLVA
 Genesteenweg 18
 9520 SINT-LIEVENS-HOUTEM

Sint-Lievens-Houtem Eilandbos
 Bureauonderzoek
 2021H214
 21-SLH-EB
 Topografische kaart (detail)

LEGENDE
 Projectgebied

0 50 100 m

schaal 1:5 000
 Digitaal aangemaakt op: 25/11/2021
 Bron: NGI (via WMS)

OPDRACHTHOUDER
 SOLVA
 Genesteenweg 18
 9520 SINT-LIEVENS-HOUTEM

2.1.1 AANLEIDING VOOR DE OPMAAK VAN DE ARCHEOLOGIENOTA

De gemeente Sint-Lievens-Houtem wenst in Sint-Lievens-Houtem het **Eilandbos** heraan te leggen. Het projectgebied is gelegen ter hoogte en ten oosten van de Sint-Michielskerk en het kerkhof, en langs de Molenbeek-Kottembeek. Het is omsloten door de Doelstraat, Eiland, het Marktpllein, Edgard Tinelstraat en Fabriekstraat. De plannen omvatten het vernieuwen van de bestaande wegen in de omgeving van de kerk, de begraafplaats en de speelzone nabij de sporthal, alsook de aanleg van een vlonderpad, de aanplanting van nieuwe bomen en graszones, de vernieuwing van de bestaande speelzone en de aanleg van een multisportveldje in het Eilandbos.

De zone bevindt zich buiten een beschermde archeologische site of archeologische zone, maar de oppervlakte van het projectgebied bedraagt meer dan 3000 m² en de ingreep in de bodem meer dan 1000 m². Derhalve diende in uitvoering van **art. 5.4.1 3°** van het Onroerend Erfgoeddecreet d.d.12 juli 2013, een archeologienota te worden opgesteld ten behoeve van het indienen van de **omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen** voor de **heraanleg van het Eilandbos en de wandelpaden ter hoogte van de Sint-Michielskerk en het kerkhof**. Er zijn voor dit dossier geen vrijstellingen van toepassing op bovenvermeld artikelnummer.⁴

2.1.2 BESCHRIJVING VAN DE GEPLANDE WERKEN

2.1.2.1 DE BESTAANDE TOESTAND

Zie bijlage 1 voor een grondplan van de bestaande toestand.

Het projectgebied 'Eilandbos' te Sint-Lievens-Houtem is gelegen tussen de Doelstraat, Eiland, het Marktpllein, Edgard Tinelstraat en Fabriekstraat.

Het grootste gedeelte van het projectgebied wordt gevormd door het Eilandbos, waar de Molenbeek-Kottembeek doorheen slingert (Figuur 4). Het Eilandbos ligt er wat verwilderd bij (Foto 1), is enigszins ingesloten door bebouwing en is weinig toegankelijk. Door het bos loopt nu uitsluitend een doorgang van de straat Eiland naar het speelterrein ten zuiden van het bos (Foto 2).

Het speelterreintje is grotendeels bedekt met gras (Foto 3). Vanaf de speelzone vertrekt een pad, verhard met dolomiet, over de Molenbeek-Kottembeek naar het kerkhof.

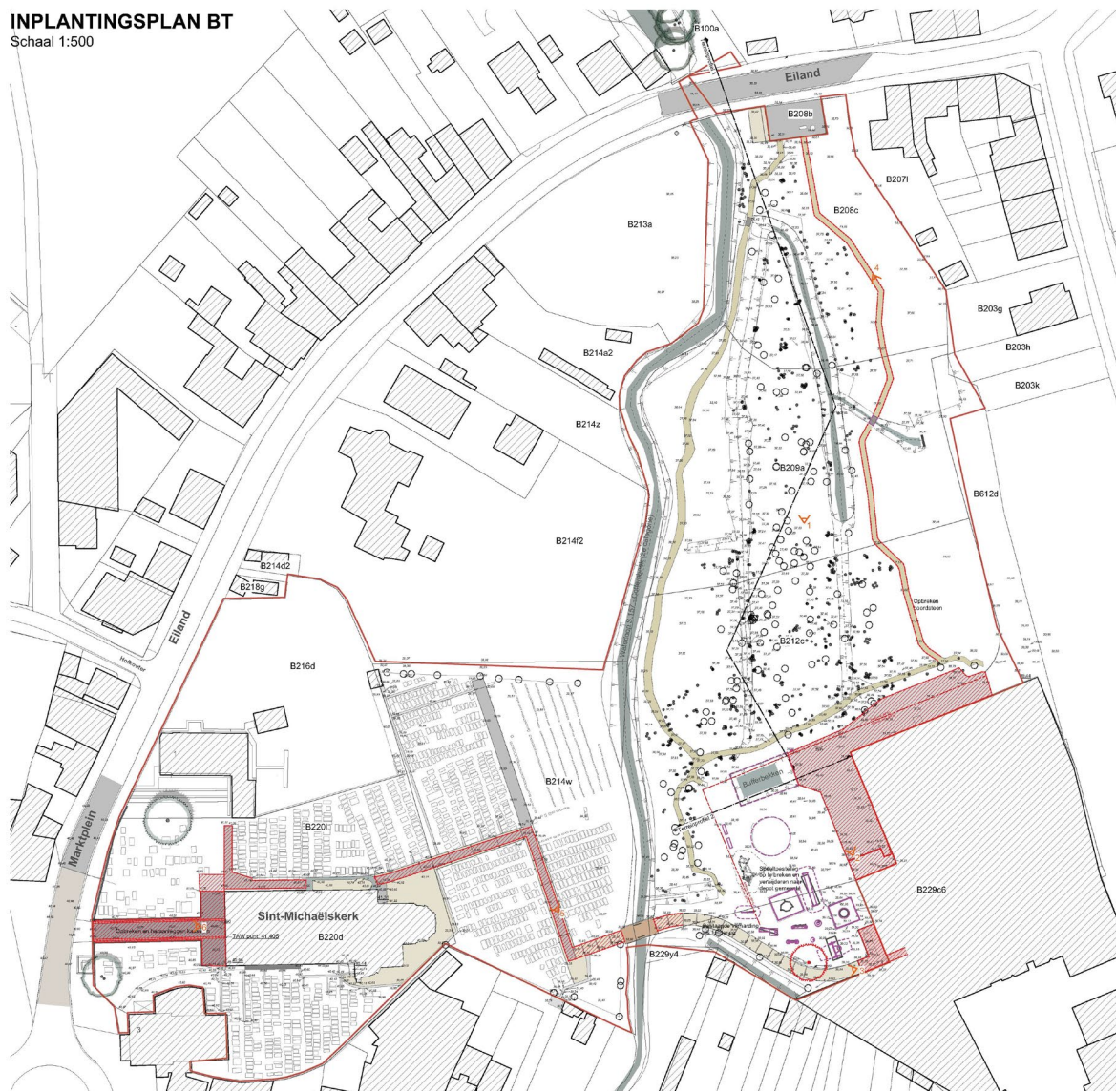
Ter hoogte van het speelterrein is heden een bufferbekken aanwezig. Langs het sportgebouw en de bibliotheek is het terrein grotendeels verhard (Foto 4).

In het westen valt het projectgebied grotendeels samen met het verharde pad dat vanaf de Markt, langs de kerk en het kerkhof, naar de speeltuin toe gaat (Foto 5 en Foto 6). Dit pad is op verschillende wijzen aangelegd, met kasseien, beton, asfalt en dolomiet. De Sint-Michielskerk is omgeven door een kerkhof, deels ommuurd (Foto 5) en deels omzoomd door bomen. De bakstenen kerkhofmuur is nog bewaard langsheen de straat Eiland en de pastorie, ten noorden van de kerk en het kerkhof. Zowel de Sint-Michielskerk als de pastorie, mét tuin, zijn beschermd erfgoed. De paden voor en langsheen de kerk en op het kerkhof zijn grotendeels verhard, enerzijds met kasseien, anderzijds met asfalt. Naar de speeltuin toe bestaat het pad uit dolomiet (Foto 3).

Ten noorden van het Eilandbos, aan de overkant van de straat Eiland, ligt op het verdere verloop van de Molenbeek-Kottembeek de beschermde Korenwatermolen. De watermolen ligt aan de westelijke oever van de beek en maakt geen deel uit van het projectgebied.

⁴ Het uit te voeren archeologisch onderzoek valt onder de toepassing van het Onroerend Erfgoeddecreet van 12 juli 2013, het Besluit van de Vlaamse regering van 16 mei 2014 betreffende de uitvoering van het Onroerend Erfgoeddecreet, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse regering van 4 december 2015 en de Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en de rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren, versie 4.0 van 1 april 2019.

INPLANTINGSPLAN BT
Schaal 1:500

Figuur 4. Bestaande situatie van het projectgebied

2.1.2.2 DE ONTWERPEN TOESTAND

Zie bijlages 2 t.e.m. 4 voor grondplannen en profielen van de ontworpen toestand door atelier GRAS.

De vernieuwingen binnen het projectgebied 'Eilandbos' (12480 m²) volgen op de afbraak van een voormalige textiel fabriek aan de Doelstraat (zie archeologienota Sint-Lievens-Houtem 2018J202). De fabriek ruimde plaats voor een nieuw woonproject. De gemeente Sint-Lievens-Houtem wil nu van het aanpalende Eilandbos, bijna twee hectare groot, een meer toegankelijk ontmoetingspark maken. Het nieuw ontwerp richt zich dan ook voornamelijk op de aanleg van 1500 m² verharding (Figuur 5).

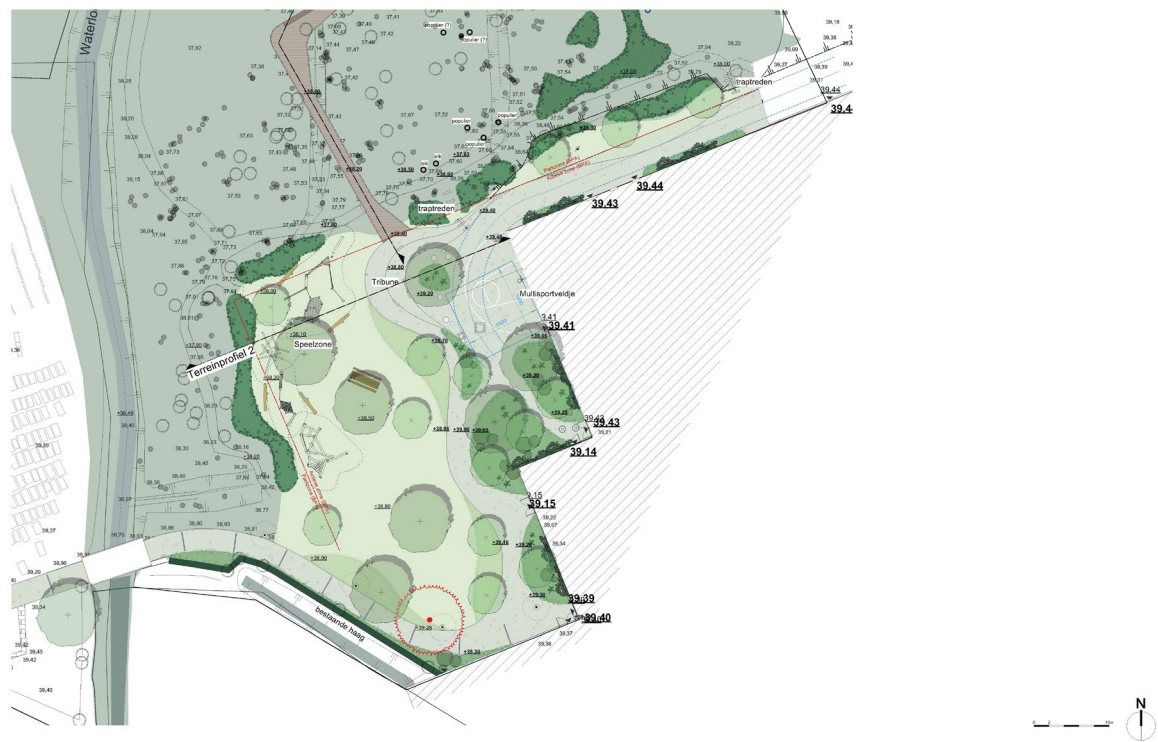
- Nabij de beschermde Korenwatermolen, maar **aan de oostelijke zijde van de Kottebeek**, wordt een **driehoekig terras/vlonderpad** aangelegd (**29,5 m²**). In deze zone wordt niet geraakt aan het voet- en fietspad. Dit terras wordt aangelegd door middel van het inheiden van palen, **om de 1 m, 1,5 m diep**.
- In het Eilandbos wordt een **vlonderpad**, of plankenweg, aangelegd met een totale oppervlakte van 600 m² (Figuur 6). De bedoeling hierbij is om de grote hellingen in het bos te overbruggen zonder het terrein af te graven of te nivelleren. De houten constructie op palen maakt het bos aldus rolstoelvriendelijk. Deze houten palen worden ongeveer **om de 1 m** in de bodem getrild en zullen **1,5 m diep** gaan (Figuur 9). Op vraag van de provincie wordt de vlonderconstructie niet langs de waterloop gelegd, maar doorheen het bos, met behoud van de bomen.
- In het Eilandbos, ten oosten van het vlonderpad en langsheen de sport- en speelzone, komen zones met struweel (struiken) of randbeplanting (Figuur 6).
- **De bestaande speelzone** in het zuiden van het Eilandbos, grenzend aan de bibliotheek en de sporthal, wordt **heraangelegd** (Figuur 6 en Figuur 8). Hiertoe worden de **bestaande speeltoestellen en de verharding verwijderd**. Ter vervanging wordt een gedeelte terug aangelegd als een **natuurlijke onverharde speelzone**.
- Ten oosten van en aansluitend op de speelzone wordt op een onverhard gedeelte (Foto 1), een **verhard multisportveld ingericht** (Figuur 6). De **betonverharding** wordt aangelegd in verschillende niveaus om het hoogteverschil met het aanpalende speelterrein op te vangen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de bestaande glooiing van de terrein en gebeuren geen verdere uitgravingen (Figuur 8). De betonverharding zelf heeft, zoals voor de paden, een opbouw van **40 cm**.
- Ter hoogte van de speelzone en het sportveld zullen **23 nieuwe bomen** en zones met struweel/randbeplanting worden aangeplant (Figuur 6). De aanplanting omvat de aanleg van plantputten van ca. **80x80x80 cm** voor 9 hoogstammen en plantputten van ca. **50x50x50 cm** voor 14 meerstammige bomen.
- Vanaf de speelzone, over de Kottebeek, naar het kerkhof toe, wordt het **pad heraangelegd**. Hier wordt de **bestaande dolomiet verharding gebruikt als fundering** van het nieuwe pad uit **beton** (Figuur 6).
- **Ten westen van de Molenbeek-Kottebeek, doorheen het kerkhof en langsheen de Sint-Michielskerk, tot aan het Markplein** wordt het **bestaand pad vernieuwd** (ca. 600 m²) (Figuur 7). De bestaande verharding is een aaneenschakeling van verschillende soorten verharding, die de gemeente Sint-Lievens-Houtem nu wenst uniform te maken. Het pad wordt **heraangelegd in beton** en hierbij niet verbreed. De aanleg van het nieuwe betonpad vereist een **uitgraving van 40 cm**.
- Langsheen het kerkhofpad is de **aanplanting van twee hoogstammige bomen** voorzien. Eén **ten noordoosten van het koor** van de kerk en een tweede **waar het kerkhofpad de Molenbeek** kruist. Dit vereist het uitgraven van een boomput van ca. 80x80x80 cm.
- Ten slotte wordt van een deel van de **huidige kerkhofmuur**, meer bepaald **ten noorden van de gekasseide toegangsweg, vanaf de markt tot aan de kerk** (Figuur 7), de **bovenste 2 bakstenen of 'ezelsrug' verwijderd** (Foto 5). Tegen en over de kerkhofmuur wordt vervolgens een **betonmuur** gegoten met zitbanken. De fundering van de huidige kerkhofmuur blijft aldus staan. De aanleg van de betonmuur vereist een **fundering van ca. 20 cm**.

INPLANTINGSPLAN NT
Schaal 1:500

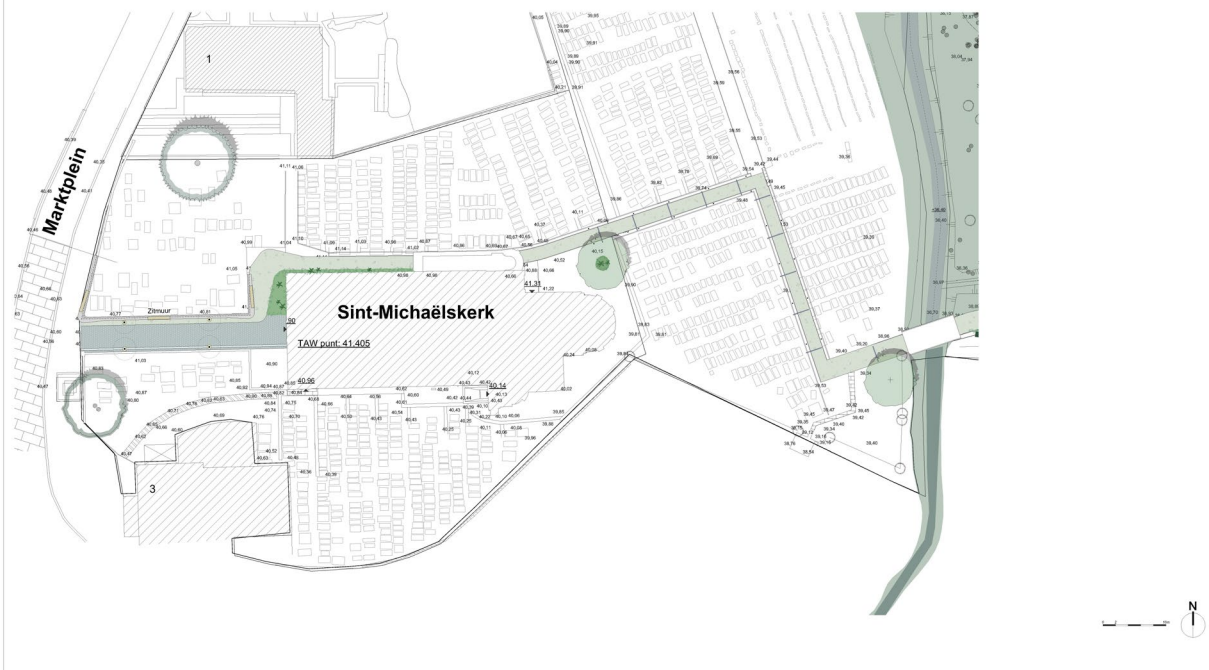
Figuur 5. Ontwerp van het projectgebied.

GRONDPLAN 2 NT
Schaal 1:200

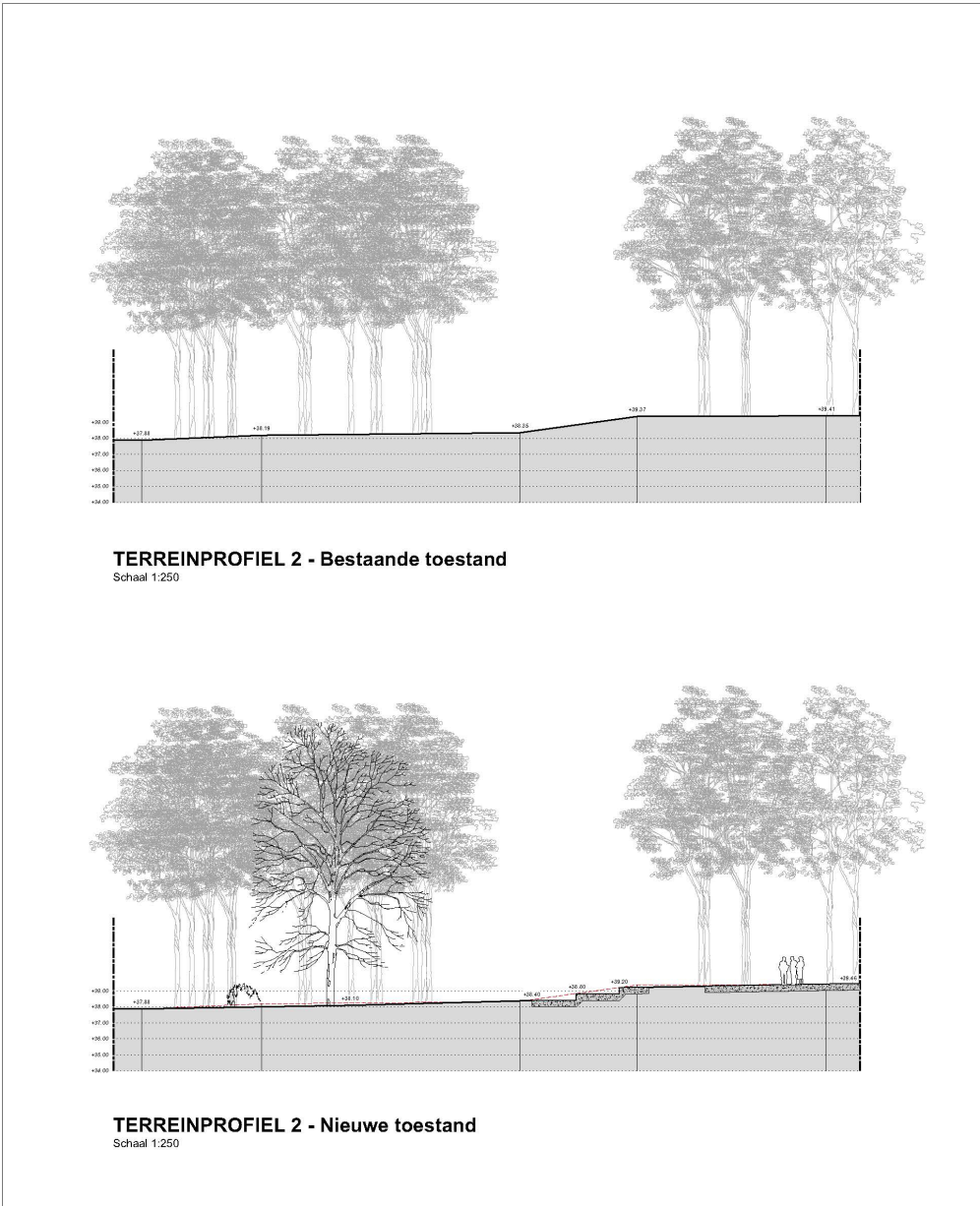

Figuur 6. Detail van het ontwerp ter hoogte van de speeltuin multisportzone naast het sportcentrum en bibliotheek.

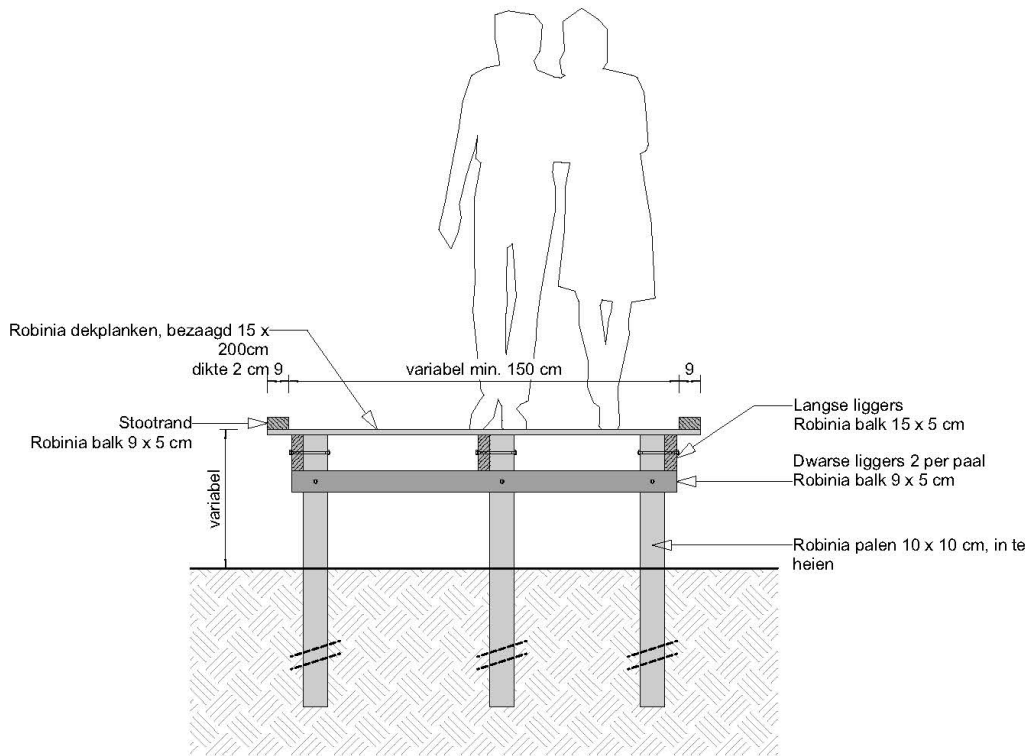
GRONDPLAN 3 NT
Schaal 1:200

Figuur 7. Detail van het ontwerp ter hoogte van de kerk en het kerkhof.

Figuur 8. Terreinprofiel 2, ter hoogte van de speel- en sportzone, van oost naar west.

TYPEPROFIEL 2 - dwarsnede vlonderpad

Schaal 1:25

Figuur 9. Typeprofiel van het vlonderpad.

2.1.3 DE ONDERZOEKSOPDRACHT

2.1.3.1 VRAAGSTELLING

Het bureauonderzoek ten behoeve van de vergunningsaanvraag voor de heraanleg van het Eilandbos en toegangspaden heeft tot doel om op basis van bestaande bronnen informatie te verzamelen over de aanwezigheid van een archeologische site op het terrein, de karakteristieken en bewaringstoestand ervan, de relatie met het landschap, de waarde ervan en de wijze waarop met het terrein moet omgegaan worden bij de geplande bodemingrepen. Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek van het terrein?
- Welke gebruiksevolutie kende het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?
- Wat is het wetenschappelijk kennispotentieel van een eventueel aanwezige archeologische site op lokaal, regionaal en op Vlaams niveau?
- Wat is de aard en waardering van het kennispotentieel?
- Is er verder vooronderzoek noodzakelijk en welke vorm dient dit aan te nemen?

2.1.3.2 DE RANDVOORWAARDEN

Niet van toepassing.

2.1.4 WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN HET VOORONDERZOEK

2.1.4.1 MOTIVERING VAN DE ONDERZOEKSSTRATEGIE, -METHODEN EN –TECHNIEKEN

STRATEGIE

In deze nota wordt een **bureauonderzoek** uitgevoerd **voor een zone die gekenmerkt wordt door een enerzijds lage (in het oosten) en anderzijds hoge (in het westen) dichtheid aan bebouwing in het verleden**. Dit type onderzoek heeft als bijkomend doel de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het Eilandbos te kennen en de relatie tot het omliggende stadsweefsel en de Sint-Michielskerk te onderzoeken. Daarvoor wordt bijzondere aandacht besteed aan de relevante ecologische en aardkundige gegevens en bronnen en eventueel eerder uitgevoerd onderzoek naar de historische evolutie van deze stadszone.

Dit bureauonderzoek moet uiteindelijk leiden tot een gemotiveerd advies of, en welke, maatregelen van verder vooronderzoek (met of zonder ingreep in de bodem) op het projectgebied noodzakelijk zijn.

METHODEN EN TECHNIEKEN

Met het oog op een gemotiveerd advies is enerzijds landschappelijk, historisch en archeologisch bronnen- en online beschikbare georeferentie kaartenmateriaal geconsulteerd en zijn eventuele (recente) verstoringen binnen het projectgebied geïnventariseerd, met het oog op het opstellen van een archeologisch verwachtingspatroon. Anderzijds is de impact van de werken op de ondergrond geëvalueerd. Deze impact werd afgewogen ten aanzien van het te veronderstellen verwachtingspatroon, op basis waarvan uiteindelijk een gemotiveerd advies kan opgesteld worden.

2.1.4.2 ORGANISATIE VAN HET BUREAUONDERZOEK

Alle hieronder vernoemde bronnen zijn geconsulteerd door de assistent archeoloog Katleen Couchez. Opmaak van de figuren en de georeferentie geschiedde door Cateline Clement. Inhoudelijke afwegingen en keuzes zijn in overleg geschied tussen Cateline Clement en Bart Cherretté.

2.1.4.3 ASPECTEN WAARVOOR HET ADVIES VAN SPECIALISTEN WERD INGEROEPEN

Afbraak van de kerkhofmuur en werken nabij de beschermde molen: Jelle Moens, consulent bouwkundig erfgoed bij SOLVA.

2.1.4.4 ASPECTEN WAARVOOR ALGEMENE WETENSCHAPPELIJKE ADVISERING WERD INGEROEPEN

Niet van toepassing.

2.1.4.5 MOTIVERING VAN DE GESELECTEERDE BRONNEN

Tijdens het bureauonderzoek is een analyse gemaakt van de **bodemsoorten**. Daarnaast werd onderzocht waar mogelijk afgedekte bodems en/of resten uit de prehistorie of jongere periodes kunnen verwacht worden. De aardkundige gegevens zijn online opgezocht via de Bodemverkenner (www.dov.vlaanderen.be) en de Geopunt-kaart (www.geopunt.be), de kaarten zelf zijn geraadpleegd via WMS in een GIS-omgeving. Verdeler van deze kaarten is de Databank Ondergrond Vlaanderen.

Het belangrijkste beschikbare **historisch kaartmateriaal** is vooral geraadpleegd om de grondgebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Deze informatie uit het historische kaartmateriaal kan een impact hebben op de kwaliteit van het eventueel oudere bodemarchief. Het historisch kaartmateriaal is gegeorefereerd geraadpleegd via WMS in een GIS-omgeving. Verdeler van het kaartenmateriaal is het Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen.

Voor het archeologisch kader is de Centrale Archeologische Inventaris (**CAI**) geraadpleegd, alsook de beschikbare literaire bronnen.

De **ontwerpplannen** zijn door ontwerp- en studiebureau atelier GRAS en SOLVA ter beschikking gesteld.

Alle gegevens werden hierna samengebundeld in voorliggende archeologienota.

2.2 ASSESTRAPPORT

2.2.1 METHODEN, TECHNIEKEN EN CRITERIA

Het assessmentrapport omvat alle informatie afkomstig uit het **bureauonderzoek**: dit zijn alle relevante gegevens die over het projectgebied verzameld kunnen worden uit toegankelijke literatuur en kaartmateriaal en bijdragen tot het gefundeerd inschatten van het archeologisch potentieel van het plangebied. Om dit laatste te bereiken worden de verzamelde gegevens met elkaar vergeleken, geconfronteerd en samengelegd. Vanuit deze assessment van het plangebied moet een goede motivering mogelijk zijn over de noodzaak en het nut van al dan niet verder te nemen maatregelen.

Een waardevol assessment van het archeologisch potentieel van een projectgebied op basis van een bureauonderzoek is enkel mogelijk indien de bronnen voldoende en afdoende relevante gegevens opleveren om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden. Bij afwezigheid of onvoldoende data zijn bijkomende maatregelen nodig om tot een correcte inschatting voor het projectgebied te komen.

2.2.2 CONSERVATIE-ASSESSMENT

Alle gegenereerde data die in het kader van deze archeologienota tot stand komen, worden door **SOLVA** digitaal bewaard op een centrale server die dagelijks “in-huis” wordt geback-up’t en off-site wordt gekopieerd. Alle gegenereerde data en rapporten zijn geïntegreerd in de **SOLVA**-Archeologiedatabank raadpleegbaar. Een conservatie-assessment voor vondsten of stalen is bij dit bureauonderzoek niet van toepassing.

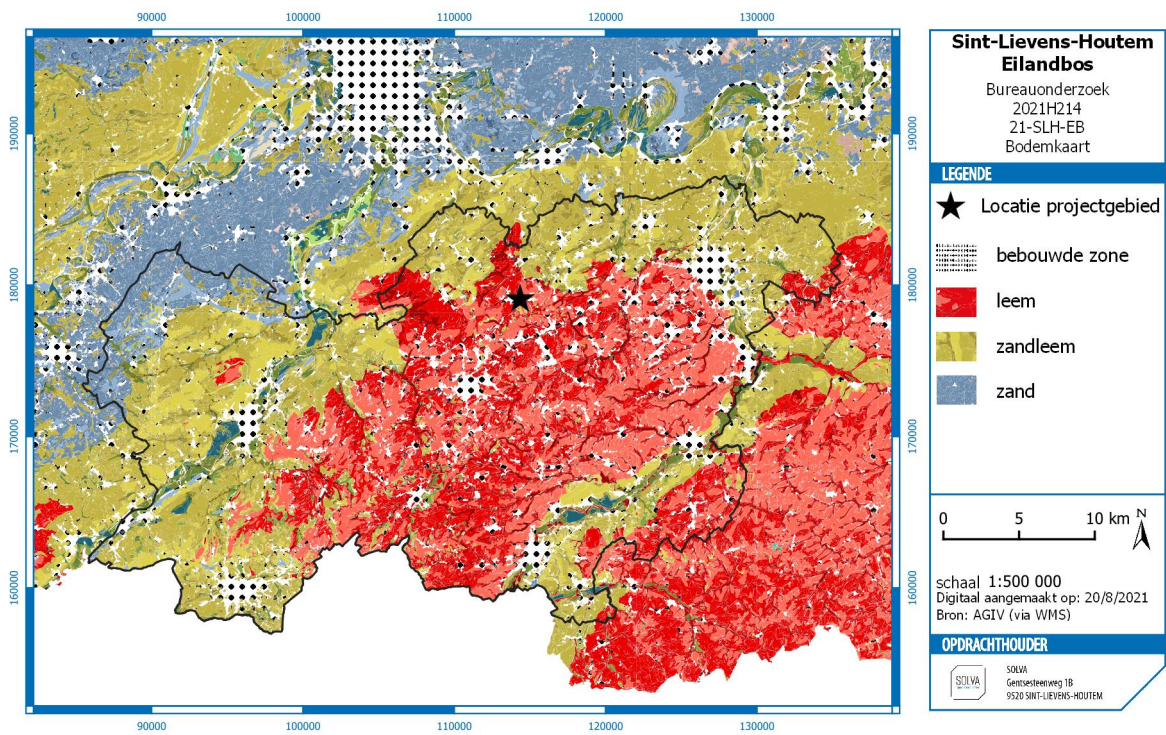
2.2.3 DE LANDSCHAPPELIJKE LIGGING VAN HET ONDERZOEKSGEBIED EN ZIJN OMGEVING

2.2.3.1 ALGEMENE LANDSCHAPPELIJKE EN GEOGRAFISCHE SITUERING

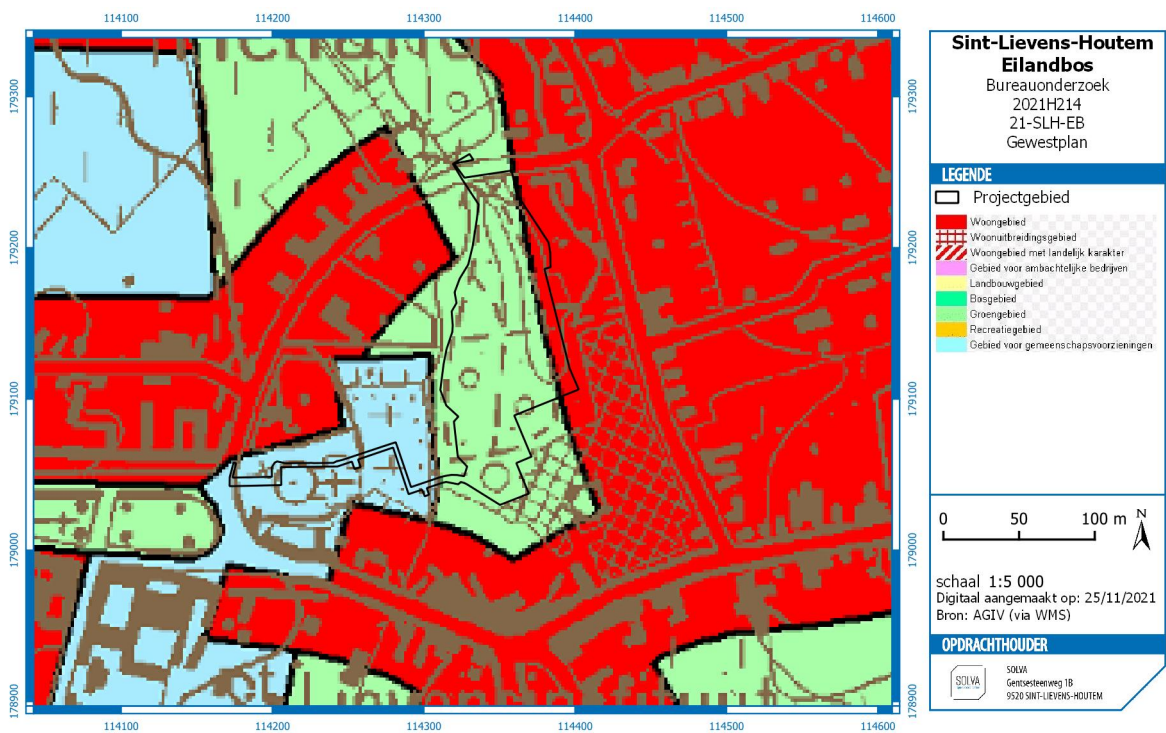
De gemeente Sint-Lievens-Houtem is gesitueerd tussen Gent en Aalst, op zo’n 17 km ten zuidoosten van Gent en zo’n 12 km ten zuidwesten van Aalst. De gemeente ligt in de leemstreek van Zuid-Oost-Vlaanderen, aan de voet van de Vlaamse Ardennen (Figuur 10).

Het projectgebied is grotendeel gelegen in de vallei van de Molenbeek en situeert zich tussen de Doelstraat, Eiland, het Markplein, Edgard Tinelstraat en Fabriekstraat. Het projectgebied ligt langs beschermde Sint-Michielskerk met kerkhof en nabij de bijhorende pastorie met tuin, eveneens geklasseerd als beschermd monument.

Het projectgebied valt volgens het gewestplan Aalst-Ninove-Geraardsbergen-Zottegem grotendeels onder groengebied (Eilandbos) en gebied voor gemeenschapsvoorzieningen (de Sint-Michielskerk en kerkhof) en in minder mate onder woongebied.

Figuur 10. De bodemkaart met aanduiding van Sint-Lievens-Houtem.

Figuur 11. Het gewestplan met aanduiding van het projectgebied.

2.2.3.2 AARDKUNDIGE EN HYDROGRAFISCHE SITUERING

ALGEMENE GEOLOGISCHE EN GEOMORFOLOGISCHE SCHETS VAN DE REGIO⁵

Het projectgebied behoort tot de ecoregio van de zuidwestelijke heuvelzone en meer specifiek het **Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict**. Dit bestaat uit een geaccidenteerd **tertiair** heuvellandschap waarbij gedurende het tertiair door de zee verschillende zand- en kleilagen zijn afgezet (Formatie van Kortrijk, Formatie van Tielt, Formatie van Gent, Formatie van Lede, Formatie van Maldegem en Formatie van Diest). Na de daling van de zeespiegel werden deze sedimenten in het pleistoceen (**quartaair**) door erosie aangetast, voornamelijk de zandige formaties. De kleiige lagen boden meer weerstand aan de erosie en vormden de heuveltoppen van het tertiair reliëf. Tijdens de laatste ijstijd werd dit landschap bedekt met niveo-eolische leem (0 tot 15 m). Onder invloed van de overheersende westenwinden tijdens het weichselglaciaal zijn de naar het westen gerichte hellingen slechts met een dunne laag löss bedekt. Op plaatsen die tegen de dominerende winden beschermd waren (de oostelijk gerichte hellingen en de kleinere plateaus) is de lössmantel zeer dik. De tertiaire lagen komen slechts op een zeer beperkt aantal plaatsen aan het oppervlak. De sterke erosie op het einde van het tertiair en tijdens het pleistoceen veroorzaakte het huidig golvend tot sterk golvend reliëf. Er is een opeenvolging te zien van langgerekte leemruggen met relatief vlakke delen en zachte hellingen, gescheiden door talrijke beekvalleien en depressies, die dikwijls begrensd zijn door een steile rand. Dit zorgde voor een opeenvolging van open kouters op de leemruggen en, in de beekdalen, depressies met een gesloten begroeiing. In het zuiden wordt het landschap bepaald door de zogenaamde Zuid-Vlaamse Heuvelrij. De valleien zijn daar zeer sterk ingesneden, soms bijna kloofdalen, en de ruggen zijn zacht hellend.

De **bodemseries** binnen het Zuid-Vlaams lemig heuveldistrict worden gerangschikt in twee groepen. Enerzijds zijn er de plateau- en hellinggronden met hoofdzakelijk (niet tot sterk gleyige) diepe leemgronden (meer dan 80 cm dik) met een al dan niet (sterk) gevlekte textuur B-horizont. Verspreid, maar vooral langs de valleiranden komen ondiepe leemgronden met textuur B-horizont voor, met een zand- of kleisubstraat beginnend op geringe diepte, evenals beperkte oppervlakten zandleem- en kleigronden met een niet bepaalde profielontwikkeling. Plaatselijk, op enkele hoge toppen en steile hellingen, dagzoomt het tertiair kleiig of zandig materiaal. Anderzijds zijn er de vallei- en depressiegronden, met dominantie van jonge leem- of zandleembodems zonder profielontwikkeling. Het noordelijk gebied van het district wordt plaatselijk gedomineerd door zandleemgronden.

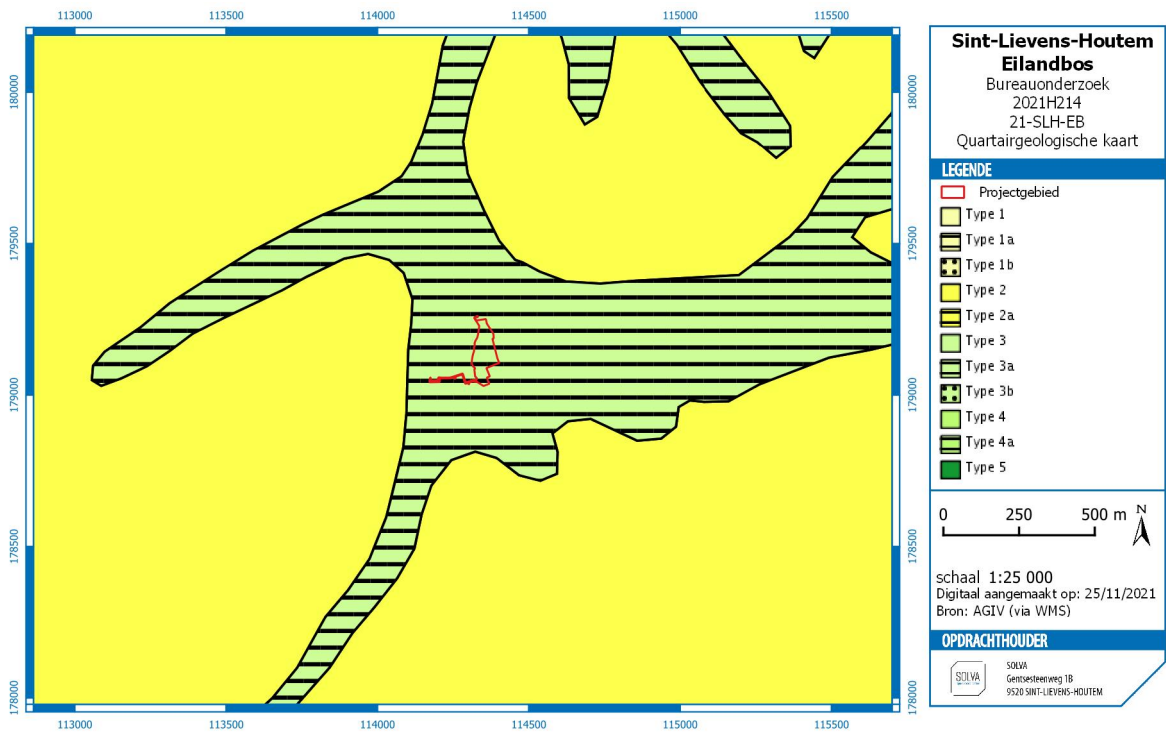
HET PROJECTGEBIED

De **Quartaargeologische profieltypekaart** karakteriseert het projectgebied als Type 3a (Figuur 12). Dit betekent dat er holocene en/of tardiglaciaal fluviatiele afzettingen gebeurd zijn bovenop de pleistocene sequentie.

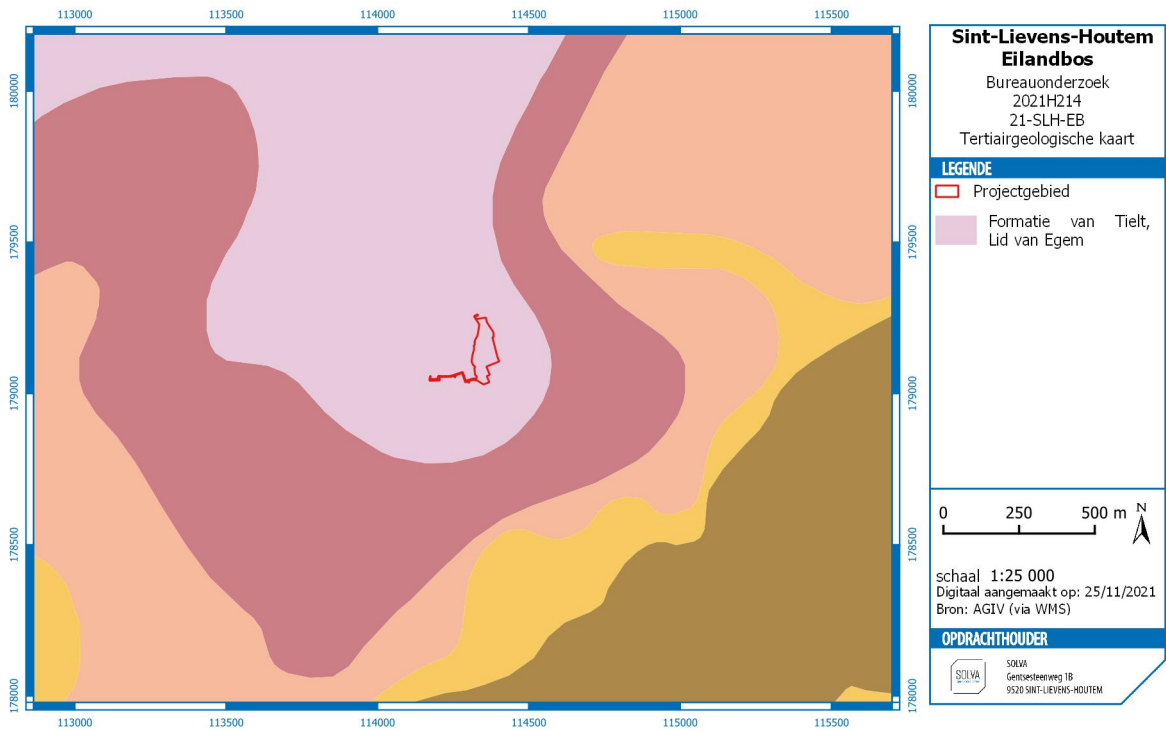
Op de **Tertiairgeologische profieltypekaart** is te zien dat het projectgebied gelegen is op de Formatie van Tielt, het Lid van Egem (Figuur 13). Het gaat om grijsgroen zeer fijn glauconiet- en glimmerhoudend zand met kleilagen en zandsteenbanken.

Voor het gebied is **geen geomorfologische kaart** beschikbaar.

⁵ We baseren ons voor deze beschrijving op de definitie en karakterisering van de ecodistricten in Vlaanderen. In het concept 'ecodistrict' worden diverse geologische, geomorfologische, bodemkundige, hydrografische en historisch-geografische aspecten, die ook een determinerende invloed hebben gehad op het menselijk handelen in het verleden, in relatie tot elkaar besproken: Sevenant et al. 2002.

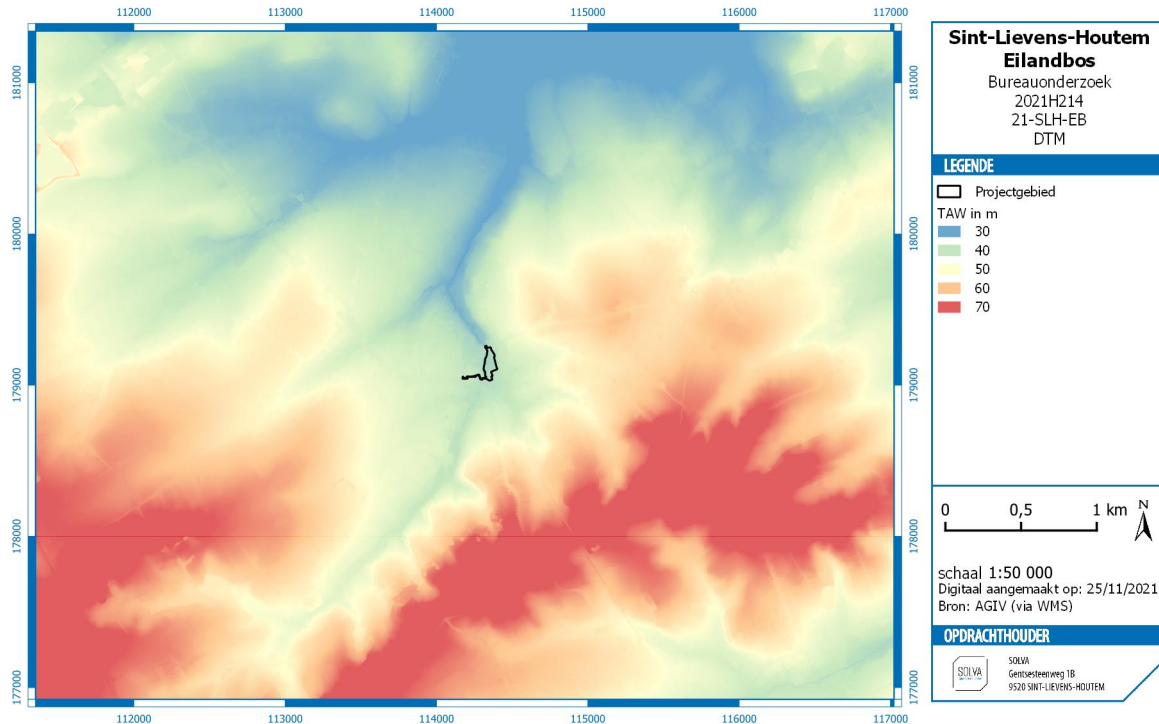

Figuur 12. Quartairegeologische profieltypekaart met aanduiding van het projectgebied.

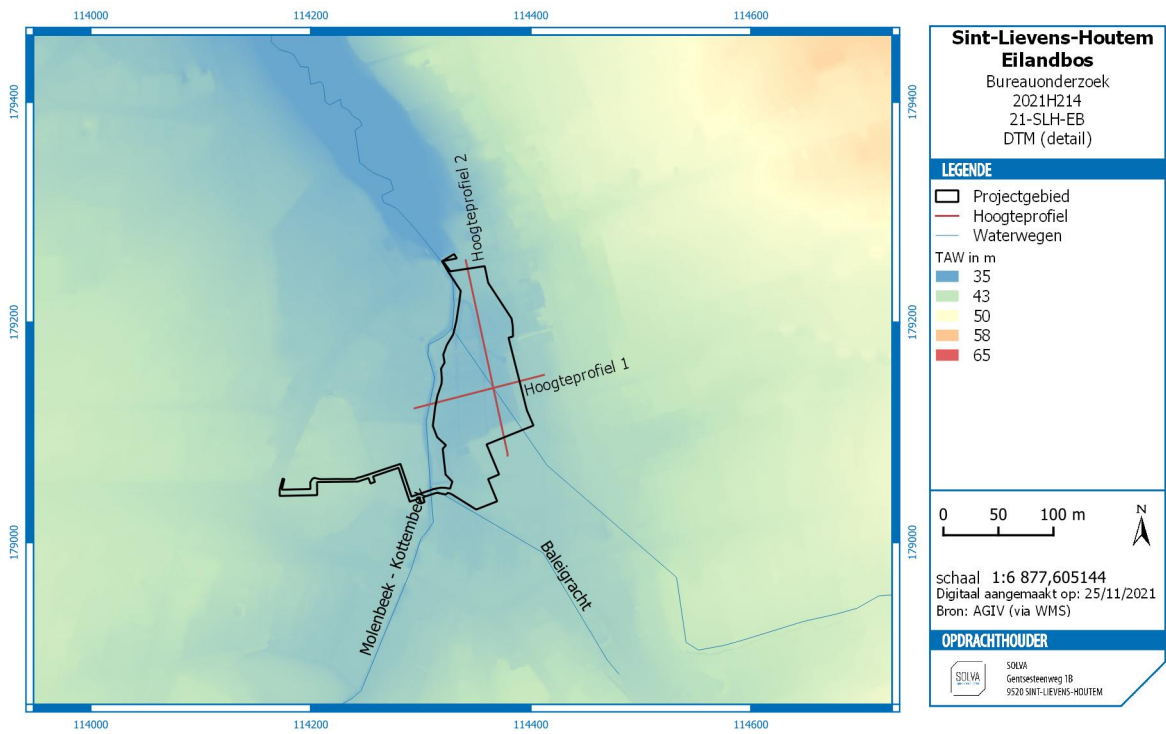
2.2.3.3 FYSISICH-GEOGRAFISCHE SITUERING

Het projectgebied en bij uitbreiding Sint-Lievens-Houtem is gesitueerd op de **uitlopers van de Vlaamse Ardennen**, op de overgang naar de Scheldevallei. Op een grotere schaal wordt duidelijk dat het projectgebied in **de vallei van de Molenbeek** gelegen is (Figuur 14).

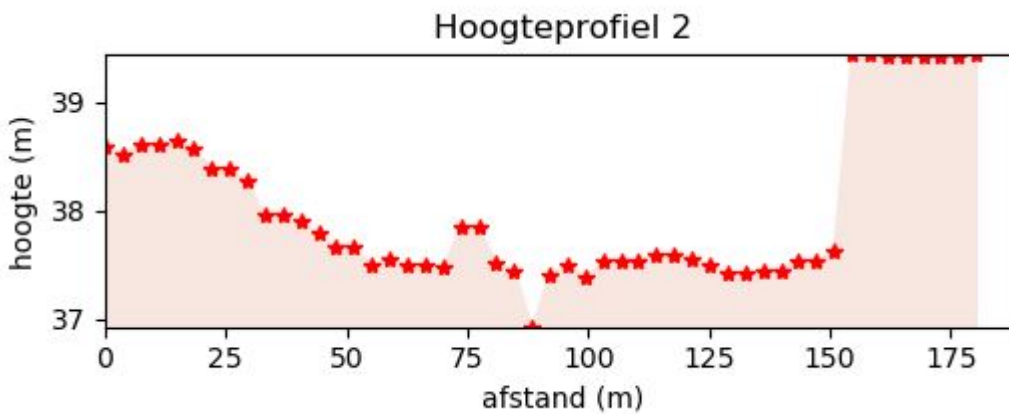
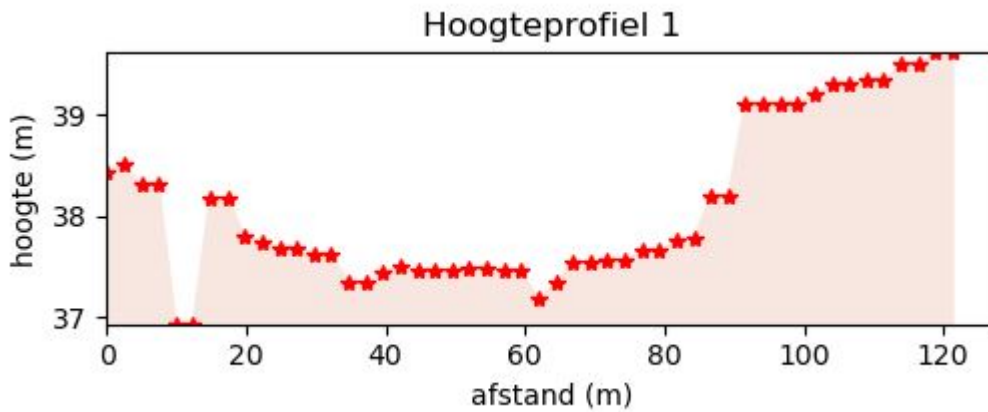

Figuur 14. Digitaal terreinmodel met aanduiding van het projectgebied.

Figuur 14 en Figuur 15). De hoogtepfielen (Figuur 15) tonen duidelijk aan dat de Kottebeek het laagste punt vormt binnen het projectgebied met een hoogte van ca. +36,5 m TAW. Het Eilandbos zelf heeft schommelende hoogtes tussen ca. +37 m en +38,3 m TAW (Figuur 16 en Figuur 17). De Sint-Michielskerk en de pastorie ten westen van beek liggen duidelijk hoger, respectievelijk op ca. +40,6 m TAW en ca. 41,1 m TAW.

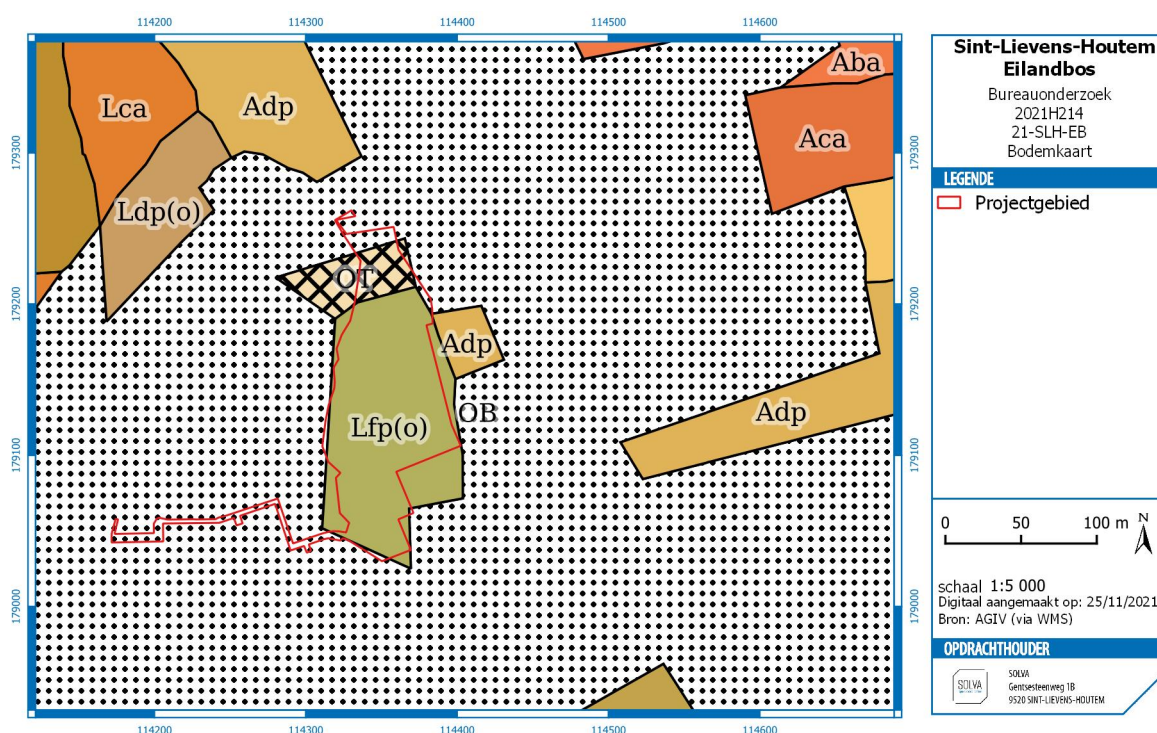

Figuur 15. Digitaal terreinmodel met aanduiding van de hoogteprofiellijnen en projectgebied.

De **bodemkaart** (Figuur 18) geeft aan dat het westelijke gedeelte van het projectgebied gekarteerd is als OB, of bebouwde zone. Het oostelijk gedeelte is grotendeels gekarteerd als **Lfp (O)**. Dit is een **zeer natte, zeer sterk gleyige zandleembodem zonder profiel met een sterke antropogene invloed**. De Lfp bodems worden algemeen overstromd in de winter en blijven nat in de zomer. Dergelijke gronden zijn op die manier niet geschikt voor landbouw en mits drainage matig geschikt voor weiland.⁶ De meest noordelijke zone van het projectgebied wordt aangeduid als OT, of sterk vergraven gronden, en OB, of bebouwde zone.

Relevant hier is de sterk antropogene invloed in de beekvallei, die hoogstwaarschijnlijk in verband kan gebracht worden met de vijvers die in de beekvallei zijn gegraven en weer gedempt (zie verder, historisch kader).

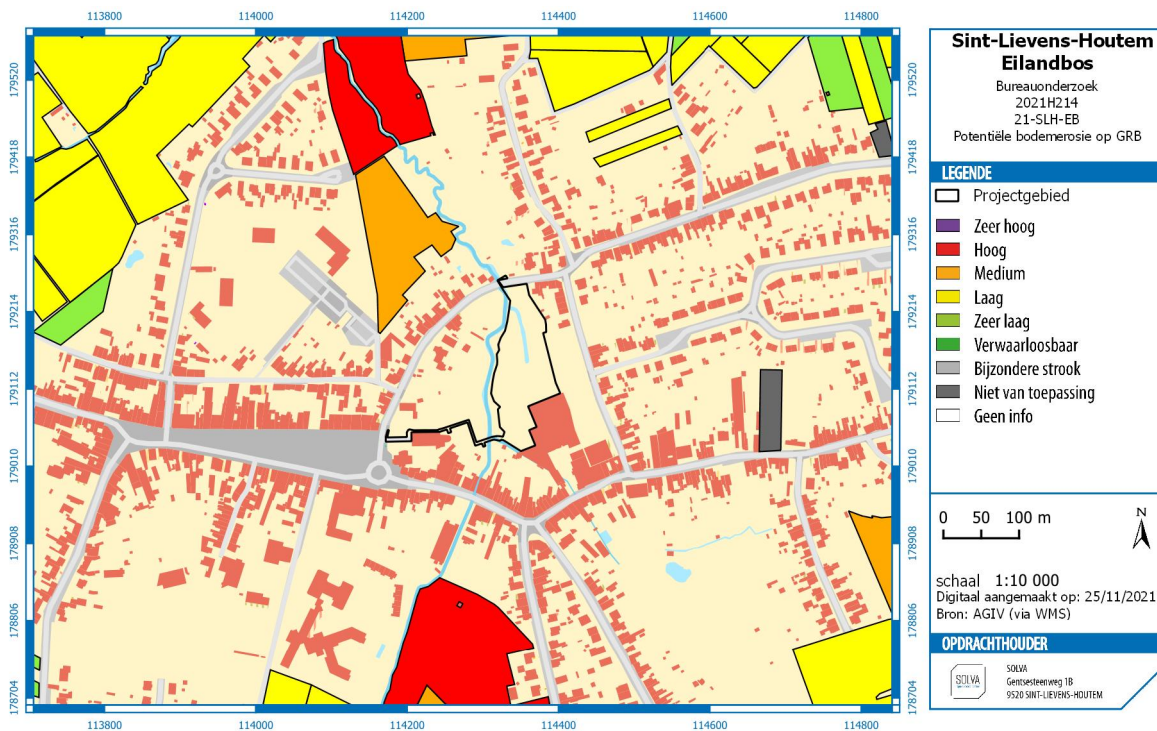
Figuur 18. De bodemkaart met aanduiding van het projectgebied.

Figuur 19). Verderaf gelegen percelen langsheen de Molenbeek staan echter geklasseerd als “medium” en “hoog”.

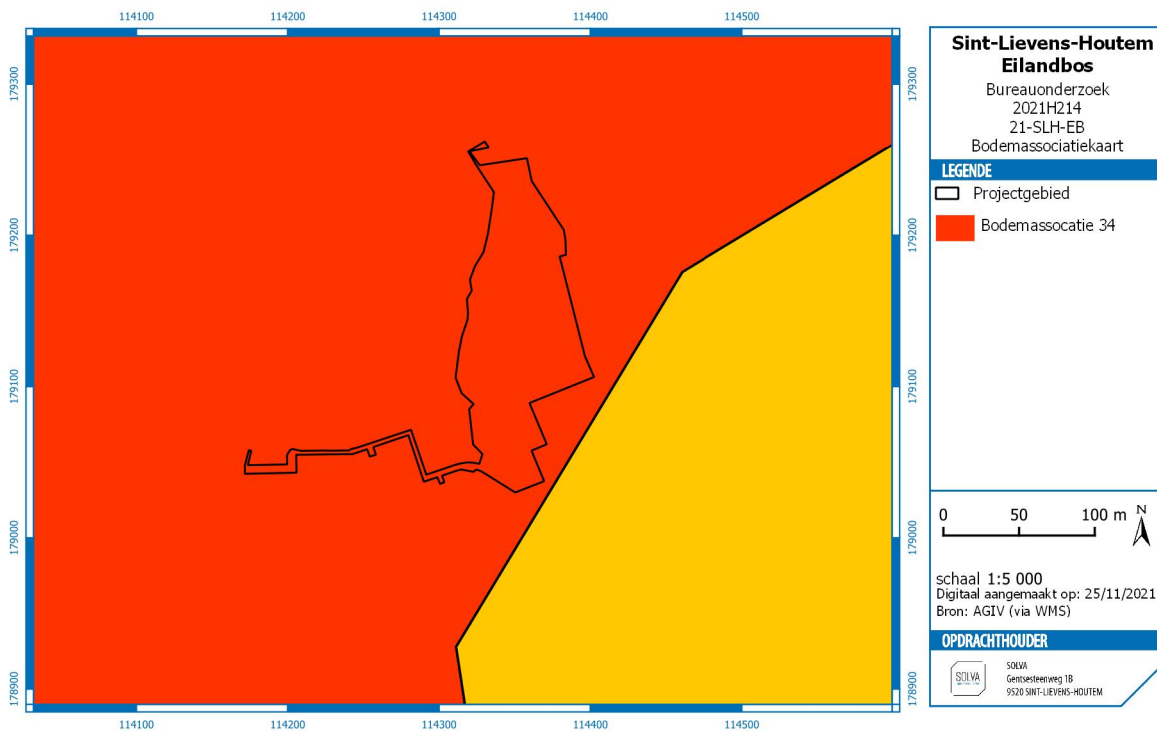
De **bodemassociatiekaart** toont voor het projectgebied bodemassociatie 34, wat wijst op een associatie van leemgronden met textuur B horizont: natte associatie (Figuur 20).

Het gaat in het projectgebied dus grotendeels om **zeer natte tot matig natte alluviale zandleem- tot leembodems**, die matig tot niet geschikt zijn voor landbouw. Dit is, gezien de ligging van het projectgebied in de vallei van de Kottenbeem, conform de verwachtingen.

⁶ Louis 1971, 57-58.

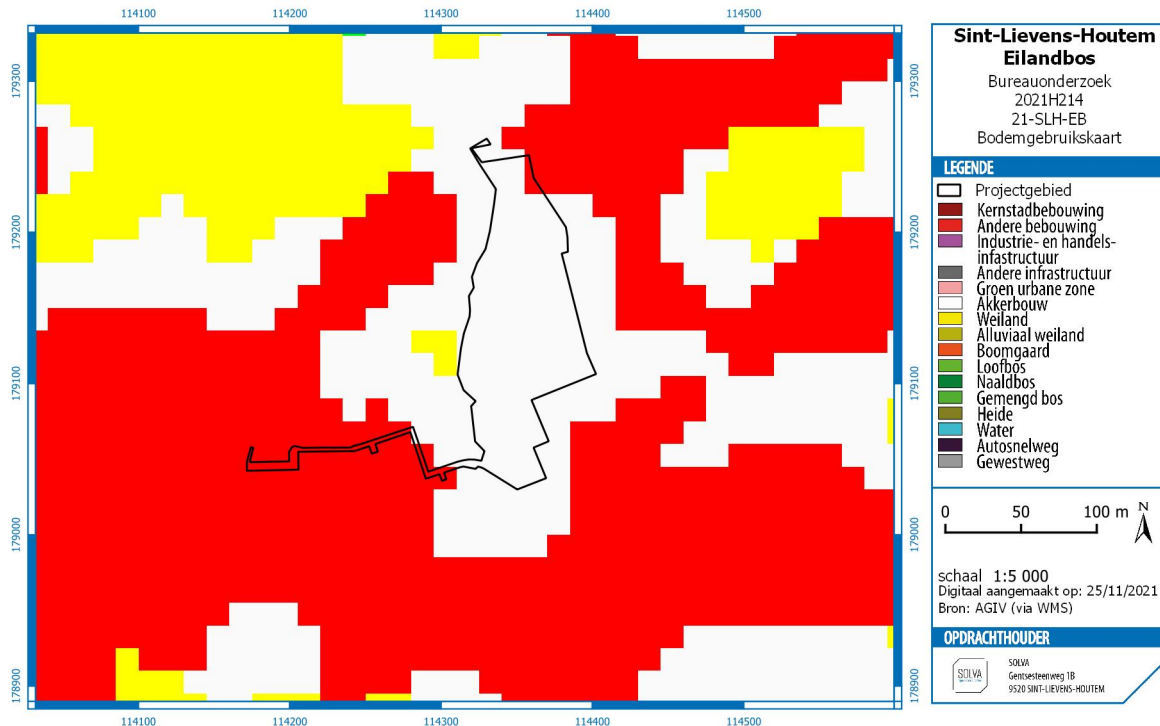

Figuur 19. Potentiële bodemerosiekaart geprojecteerd op het GRB met aanduiding van het projectgebied

2.2.3.4 GRONDGEBRUIK

De **bodemgebruikskaart** geeft geen juiste weergave voor het oostelijk gedeelte van het projectgebied. Het Eilandbos met speelplein is namelijk gekarteerd als akkerbouwgrond (Figuur 20). De kerk met het kerkhof en de pastorie staan aangeduid als andere bebouwing.

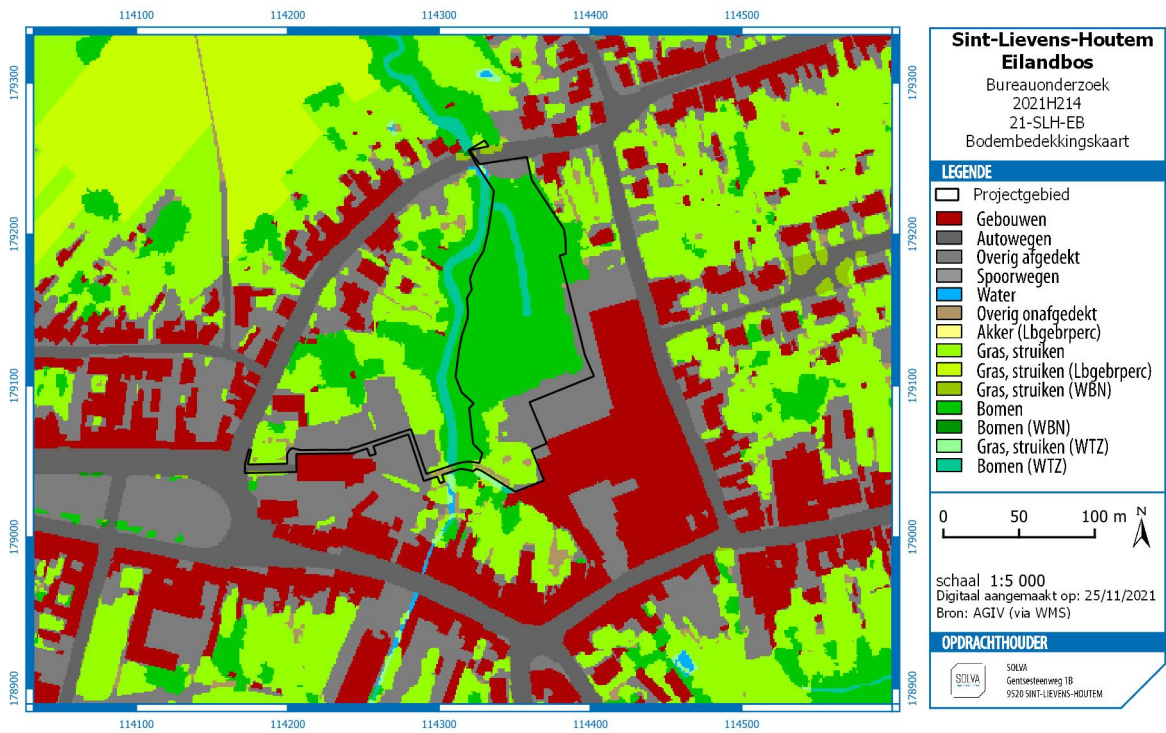

Figuur 21. Bodemgebruikskaart met aanduiding van het projectgebied.

Figuur 22) toont dat het projectgebied grotendeels begroeid is met bomen en deels met gras en struiken. Het westelijk gedeelte t.h.v. de kerk en het kerkhof, een klein deel in het zuidoosten nabij de sporthal, en een klein gedeelte in het noorden, worden aangeduid als afgedekt.

Op een **recente luchtfoto** uit 2020 (Figuur 23) is duidelijk het Eilandbos met aansluitend speelplein te herkennen, evenals de verharde stukken langs de sporthal. Het westelijk gedeelte van het projectgebied slingert langs de Sint-Michielskerk en het kerkhof, tot aan het Marktplein. De paden zijn verhard.

Een gedetailleerde beschrijving van de bestaande toestand van het projectgebied wordt beschreven onder 2.1.2.1.

Figuur 22. Bodembedekkingskaart met aanduiding van het projectgebied.

Figuur 23. Recente luchtfoto (2020) met aanduiding van het projectgebied.

2.2.4 HET ONDERZOCHE GEBIED EN ZIJN OMGEVING IN ZIJN HISTORISCH KADER

2.2.4.1 HISTORISCH KADER

2.2.4.1.1 ALGEMENE GESCHIEDENIS VAN SINT-LIEVENS-HOUTEM

De oudste vermelding van Sint-Lievens-Houtem dateert uit 976, als *Holtem* of *Holthem*.⁷ Op dat moment worden de heerlijke rechten op een deel van *Holthem* afgestaan aan de Sint-Baafsabdij in Gent. Het gebied bestond nog voornamelijk uit bossen.⁸ Op dat ogenblik was er reeds een kerk aanwezig, met daarnaast een grote hoeve.⁹ Het bouwland van deze hoeve lag geconcentreerd op de *Hofkouter* die zich ten noorden van deze hoeve uitstrekte. In de 11de eeuw werd onder andere het bos ten oosten van de kerk ontgonnen en werd de *Meulenkouter* hier aangelegd. Omstreeks 1354 zou een grote brand Sint-Lievens-Houtem teisteren. Het blussen werd gehinderd door een gebrek aan water in de onmiddellijke buurt van het dorpsplein. Op 7 mei 1354 verleende de proost van de Sint-Baafsabdij aan de schepenen van Houtem de toelating om op de 'place' een waterput aan te leggen. Later worden nog meerdere vijvers aangelegd in het dorp. Op het dorpsplein zelf zouden twee grote vijvers in 1517 worden opgekocht door de Sint-Baafsabdij.¹⁰

De eigenlijke ontginning van de westelijke helft van Sint-Lievens-Houtem begon pas op het einde van de 12de eeuw. De verkaveling gebeurde op een systematische wijze, wat nog kan waargenomen worden in het breedstrookige perceleringspatroon. Het bewoningspatroon is minder systematisch aangezien deze reeds gefixeerd is rondom de eerste ontginningskernen.¹¹ Tijdens de volle en late middeleeuwen ontwikkelt Sint-Lievens-Houtem zich tot het dorp dat het vandaag nog steeds is. Een belangrijk element hierin was de jaarlijkse bedevaart ter ere van Sint-Livinus die sinds 1007 (en tot 1540) werd gehouden tussen Sint-Lievens-Houtem en de Sint-Baafsabdij te Gent.¹² Tot in de 18de eeuw bestond de helft van het grondgebied nog uit bossen: voornamelijk ten zuiden van Sint-Lievens-Houtem en in de noordwestelijke hoek van de gemeente. De grote blokpercelen welke op de kadasterkaart van de 19de eeuw te zien zijn, danken hieraan hun bestaan.¹³

2.2.4.1.2 KORTE GESCHIEDENIS VAN HET PROJECTGEBIED

Het projectgebied bevindt enerzijds ter hoogte van de Sint-Michielskerk en het bijhorende kerkhof, gelegen ten oosten van het Marktplein, en anderzijds ter hoogte van het Eilandbos, ten oosten van de kerk. Samen met de pastorie behoort de Sint-Michielskerk tot de historisch gegroeide dorpskern. Beide hebben een belangrijke historische waarde. Ten noorden van het Eilandbos bevindt zich de Korenwatermolen die een laatmiddeleeuwse oorsprong heeft.

DE SINT-MICHIELSKERK EN KERKHOF

De Sint-Michielskerk, ook gekend onder de naam Sint-Michaëlskerk, werd in de 12de eeuw gebouwd in opdracht van de Genste Sint-Baafsabdij. Geweten is echter dat Sint-Lievens-Houtem zeker reeds de 10de eeuw over een kerk beschikte. De geschreven bronnen vertellen immers dat de Gentse Sint-Baafsabdij *Holthem, cum ecclesia* verwierf.¹⁴ Naast de kerk lag een grote hoeve, de rest van het domein *Holthem* bestond voornamelijk uit bos. Het bos ten oosten van de kerk werd ontgonnen vanaf de 11de eeuw, hier werd de *Meulenkouter* opgericht door de Sint-Baafsabdij. Vermoedelijk nadat het eerste kerkje was verwoest.¹⁵ Bouwhistorisch onderzoek, uitgevoerd door Hugo Vandenborre in 1997, plaatst de bouw van de nieuwe bedevaartkerk na 1108. Het vloerpeil lag volgens hem toen 2,26 m lager dan het huidige vloerniveau van de kerk. Rond 1300 werden de oostelijke flankertoers voorzien van een gotische bekroning.¹⁶

Het Romaanse koor van de Sint-Michielskerk dateert nog uit de 12de eeuw en wordt geflankeerd door twee Romaanse traptorens. Van de noordelijke vierkante flanketoren blijft alleen de onderbouw bewaard, heden opgenomen onder het dak. De zuidelijke kleinere vierkante flanketoren heeft een aanpalend

⁷ Cherretté, Reniere & Vanholme 2008, p.7.

⁸ Verhulst 1995, p.162.

⁹ Callebaut & De Grootte 1988, p.202.

¹⁰ Cherretté, Reniere & Vanholme 2008, pp.7-10

¹¹ Verhulst 1995, p.166.

¹² Braekman 1995, pp.252-254; Cherretté, Reniere & Vanholme 2008, p.8.

¹³ Verhulst 1995, p.166.

¹⁴ Callebaut & De Grootte 1989, p.44.

¹⁵ Cherretté, Reniere & Vanholme 2008, p.7.

¹⁶ Vandenborre 1997, ongepubliceerd verslag.

martyrium of kapel met een vierkante gebedsruimte en halfronde apsis. Deze Romaanse kapel is twee verdiepingen hoog. De flanktorens en kapel zijn opgetrokken in zandsteen (Balegemse steen) op vernieuwde plint.¹⁷ De dakconstructie van het koor dateert vermoedelijk uit het begin van de 16de eeuw. Op de muur van de viering is de aftekening nog zichtbaar van het Romaanse dak en enkele daktegels zijn bovendien nog vervat in de muur. Het Romaanse dak was duidelijk lager en iets minder steil.¹⁸

De Sint-Michielskerk loopt doorheen de eeuwen meerdere keren zware schade op, zoals tijdens de grote brand van 1354, tijdens de Gentse opstanden in 1490 en tijdens de 16de-eeuwse godsdienstoorlogen.¹⁹ Het classicistisch schip dateert van rond 1776. Het is een driebeukig schip van zes traveeën met omstandige oostpartij met koor van twee rechte traveeën en apsis. De classicistische westgevel wordt bekroond met een vierkante toren onder geknikt leien tentdak. Het schip is opgetrokken uit bakstenen op natuurstenen plint onder een leien zadeldak. In 1903 kent de Sint-Michielskerk een grondige restauratie met een toevoeging van een sacristie in 1909. Zowel de westgevel als de sacristie zijn opgetrokken uit zandsteen.²⁰

De begraafplaats staat aangeduid op de historische kaarten en is deels ommuurd en deels omzoomd met een bomerrij. Tot op heden is het kerkhof in gebruik. Langsheen de straat Eiland en langs de pastorie is de bakstenen kerkhofmuur nog steeds aanwezig. De meest oostelijke begravingen zijn sinds de Tweede Wereldoorlog een uitbreiding t.o.v. het historische kerkhof. Zo ook is het gemeentehuis, ten zuidwesten van de kerk, in de 20ste opgetrokken op een deel van het oude kerkhof.²¹ Hoewel het kerkhof zich op een historische locatie bevindt, is de huidige inrichting mogelijk niet meer overeenkomstig de historische situatie. De verharde paden, de verlichting en de oostelijke uitbreiding zijn met zekerheid 20ste-eeuwse verwezenlijkingen. De mate waarin de verharde paden de ondergrond hebben verstoord is echter niet gekend. De continuïteit in het gebruik van het kerkhof impliceert eveneens dat er continu begravingen zijn geruimd om plaats te maken voor nieuwe begravingen.

DE PASTORIE

Omstreeks het midden van de 17de eeuw wordt een pastorie gebouwd ten noorden van de Sint-Michielskerk. De huidige pastorie dateert uit 1894, opgetrokken door de gemeente als gevolg van het Concordaat van 1801. Het huis kent een traditionele neoclassicistische opbouw met een ommuurde tuin, aansluitend op het kerkhof.²²

DE KORENWATERMOLEN

Ten noorden van het Eilandbos, aan de overkant van de straat Eiland, bevindt zich de Korenwatermolen. Deze watermolen is aangelegd op de Molenbeek-Kottembeek. De vroegst gekende vermelding dateert uit 1480, toen de watermolen eigendom was van de Sint-Baafsabdij in Gent. De huidige bakstenen watermolen onder een zadeldak dateert uit de 19de eeuw. Ze is sinds 1959 buiten gebruik.²³

2.2.4.2 INVENTARIS ONROEREND ERFGOED

De **Sint-Michielskerk** is beschermd als monument sinds 25-07-1942 omwille van zijn archeologische waarde (zie hoofdstuk 2.2.5). De kerk met kerkhof wordt aangeduid als vastgesteld bouwkundig erfgoed op 14-09-2009.²⁴ Ook het **pastoriegebouw** van de Sint-Michielsparochie met inbegrip van de tuin is geklasseerd als beschermd monument sinds 27-01-2003. De pastorie is eveneens aangeduid als vastgesteld bouwkundig erfgoed sinds 14-09-2009.²⁵ De

Ten noorden van het Eilandbos, aan de overkant van de straat Eiland, ligt de **Korenwatermolen** op de Molenbeek. Deze watermolen is op 17-02-1994 aangeduid als een beschermd monument en als beschermd stads- of dorpsgezicht, intrinsiek. Op 14-09-2009 werd de Korenwatermolen ook aangeduid als vastgesteld bouwkundig erfgoed.²⁶ De bescherming als dorpsgezicht omvat de site van de Korenwatermolen: het

¹⁷ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9527> (geraadpleegd op 24/08/2021).

¹⁸ Vandenborre 1997, ongepubliceerd verslag.

¹⁹ Vandenborre 1997; Van der Kelen 1988, ongepubliceerd verslagen.

²⁰ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9527> (geraadpleegd op 24/08/2021).

²¹ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9527> (geraadpleegd op 24/08/2021).

²² <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9528> (geraadpleegd op 24/08/2021).

²³ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9532>, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/10916> (geraadpleegd op 24/08/2021).

²⁴ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9527> (geraadpleegd op 24/08/2021).

²⁵ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9528> (geraadpleegd op 24/08/2021).

²⁶ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9532> (geraadpleegd op 24/08/2021).

molengebouw met watermolen, de sluis, het beboomde perceel ten oosten van de Molenbeek en een gedeelte van de straat.²⁷

2.2.4.3 HISTORISCH-CARTOGRAFISCHE DOCUMENTEN

2.2.4.3.1 JACQUES HORENBULT – HET LAND VAN AALST (1619)

Het oudste cartografisch document voor het studiegebied is de kaart van het Land van Aalst door Jacques Horenbault uit 1619 (Figuur 24). Deze kaart is echter weinig informatief voor de gebruiksgeschiedenis van het terrein, aangezien ze weinig details toont voor de gebieden tussen de verschillende dorpen. De Sint-Michielskerk en enkele straten worden afgebeeld.

²⁷ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/10916>

2.2.4.3.2 VILLARETKAART (1745 – 1748)

De Villaretkaart uit 1745-1748 (Figuur 25) toont dat de huidige wegen rondom het projectgebied minstens teruggaan tot 18de-eeuwse wegtracés. Een pad lijkt de Doelstraat met het kerkhof te verbinden. Het **ommuurde kerkhof met centraal de kerk** ligt ten zuiden van het pastoriegebouw met tuin, eveneens omzoomd. Ten oosten loopt de Molenbeek-Kottembeek waarlangs meerdere grote waterpartijen, meer bepaald **poelen of vijvers** afgebeeld. Deze houden waarschijnlijk verband met de historisch gekende Korenwatermolen ten noorden van het projectgebied.²⁸ Een rechthoekig perceel onder de vijvers/poelen, lijkt akkerland of een boomgaard te zijn.

De verscheidene grote vijvers uitgegraven aan weerszijden van de beek, zijn naar alle waarschijnlijkheid in verband te brengen met de zone met antropogene verstoringen, zoals gekarteerd op de bodemkaart (cf. supra).

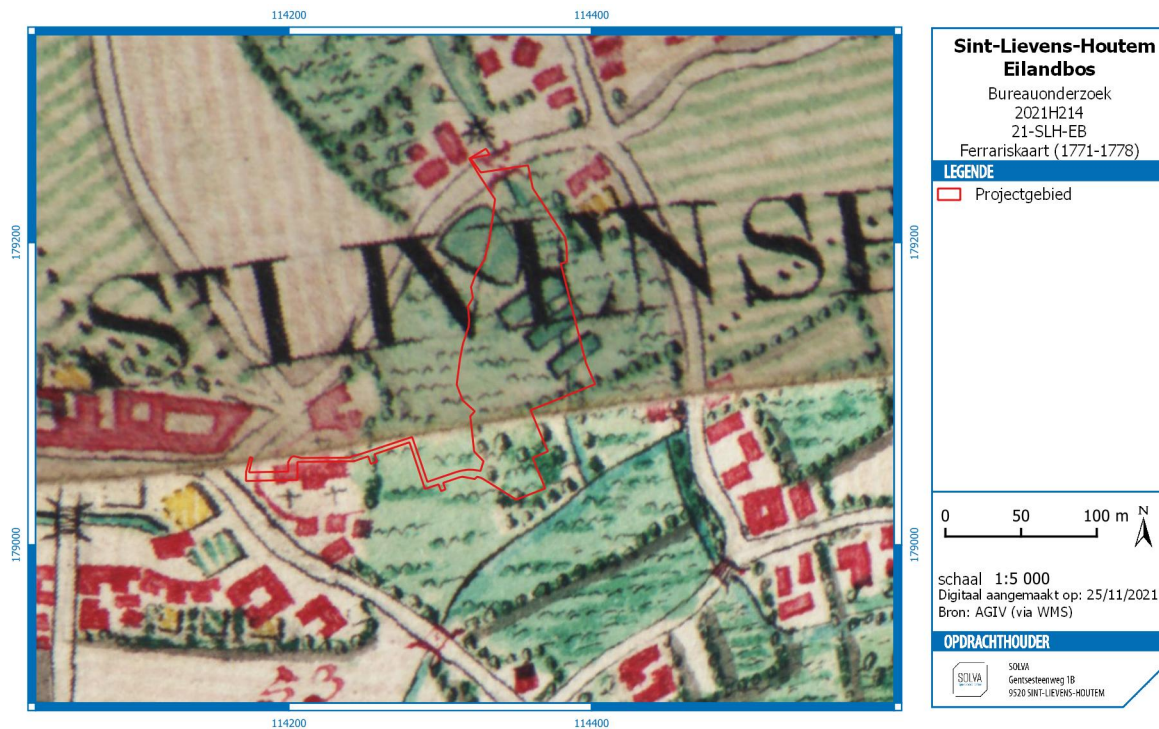

²⁸ Braekman 1995, p.267.

2.2.4.3.3 JOZEF JOHAN FRANS FERRARIS – KABINETSKAART DER OOSTENRIJKSE NEDERLANDEN EN HET PRINSBISDOM LUIK (1771-1778)

Op de Ferrariskaart uit 1771-1778 worden dezelfde wegtracés afgebeeld (Figuur 26). Voor het projectgebied zelf toont de kaart dat het terrein grotendeels bedekt was met gras en bomen, met centraal de Molenbeek-Kottembeek en **meerdere grote waterpartijen**. Ten zuiden van het projectgebied sluit de beek aan op een andere. Deze natuurlijke of antropogene grachten kunnen waarschijnlijk in verband gebracht worden met de **drainage van de natte gronden** (zie de bodemtypekaart hierboven).

In het westelijk gedeelte van het projectgebied wordt de **Sint-Michielskerk met duidelijk afgebakend kerkhof** afgebeeld. Ten noorden ligt, aanpalend aan de kerkhofmuur, het pastoriegebouw met tuin. Een bomenrij vormt de grens van het kerkhof en de pastorietaan met het achterliggende natte graslandschap.

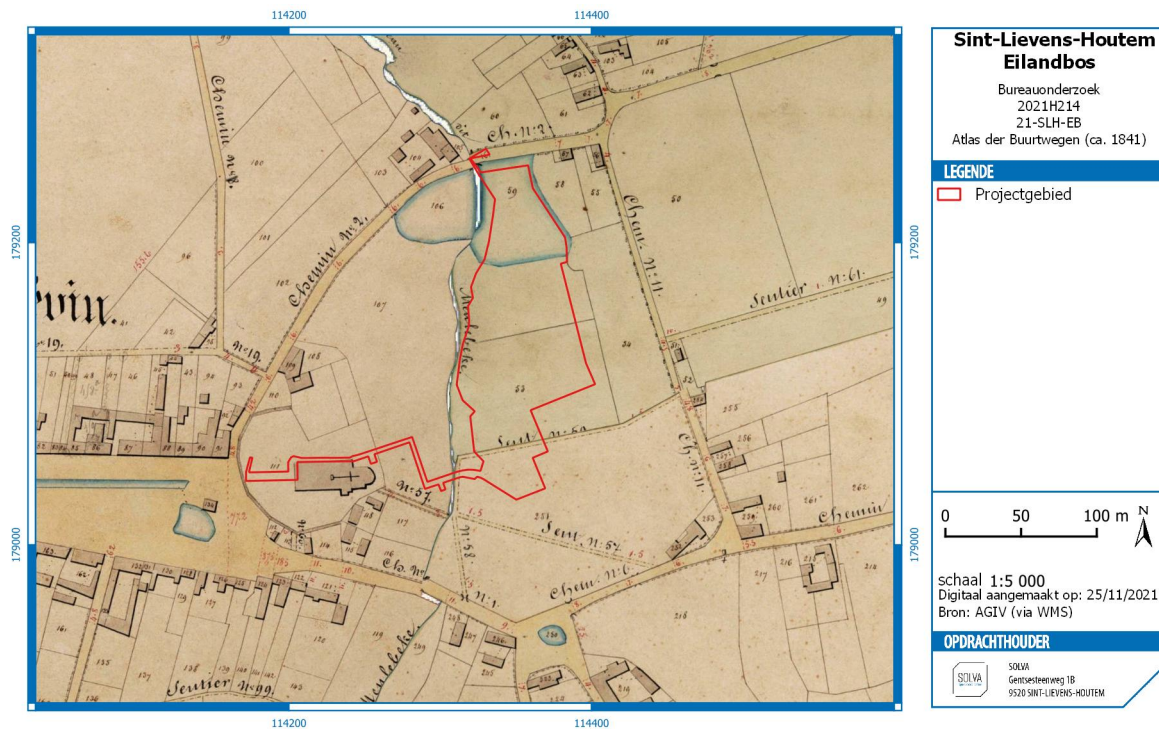

2.2.4.3.4 ATLAS DER BUURTWEGEN (CA. 1841)

De Atlas der Buurtwegen (ca. 1841) toont wederom dezelfde wegtracés (Figuur 27). Het projectgebied maakt omvat nu verschillende grote percelen. Er loopt een oost-west georiënteerde voetweg door het oostelijke deel van het projectgebied, aansluitend op de huidige Doelstraat. Dit pad is eveneens reeds afgebeeld op de Villaretkaat.

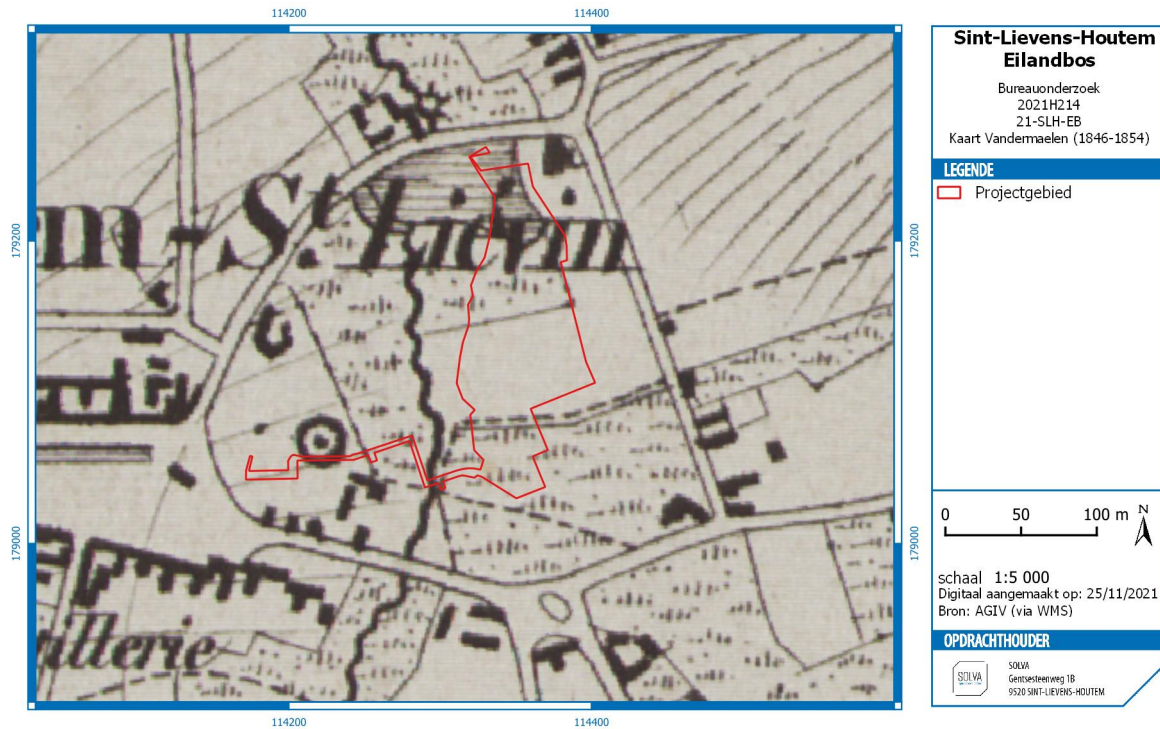
Ter hoogte van het noorden van het projectgebied zijn twee grote **poelen/vijvers** afgebeeld, waar de *Meulebeke*, de huidige Molenbeek-Kottembeek, in uitmondt. Het verloop van de Molenbeek is op deze kaart anders dan op de Ferrariskaart, en ook de andere grachten/beken die aansloten op de Molenbeek zijn hier niet weergegeven.

Het kerkhof rond de Sint-Michielskerk vormt het westelijke deel van het projectgebied. Zoals op de Ferrariskaart is het kerkhof gedeeltelijk ommuurd.

2.2.4.3.5 PHILIPPE VANDERMAELEN – CARTES TOPOGRAPHIQUES DE LA BELGIQUE (1846-1854)

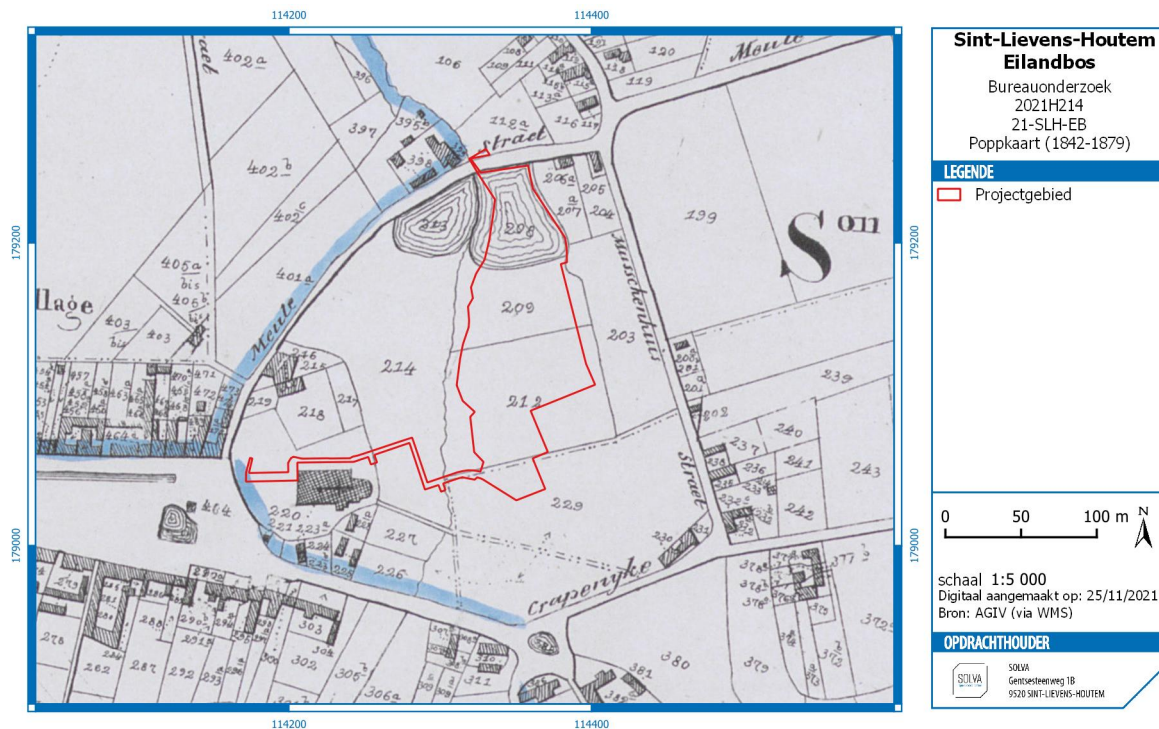
De Vandermaelenkaart (1846-1854) toont een gelijkaardige situatie als de Atlas der Buurtwegen (Figuur 28). Het noorden van het projectgebied wordt ingenomen door **één grote poel** waar de Molenbeek in uitmondt. De voetweg, zoals afgebeeld op de Atlas der Buurtwegen, volgt hier hetzelfde tracé. Ten noorden van dit pad wordt een deel van het terrein ingenomen als akkerland, het grootste deel van het gebied is echter weiland. De kerk en pastorie zijn eerder minimalistisch aangeduid.

2.2.4.3.6 PHILIPPE CHRÉTIEN POPP - ATLAS CADASTRAL PARCELLAIRE DE LA BELGIQUE (1842-1879)

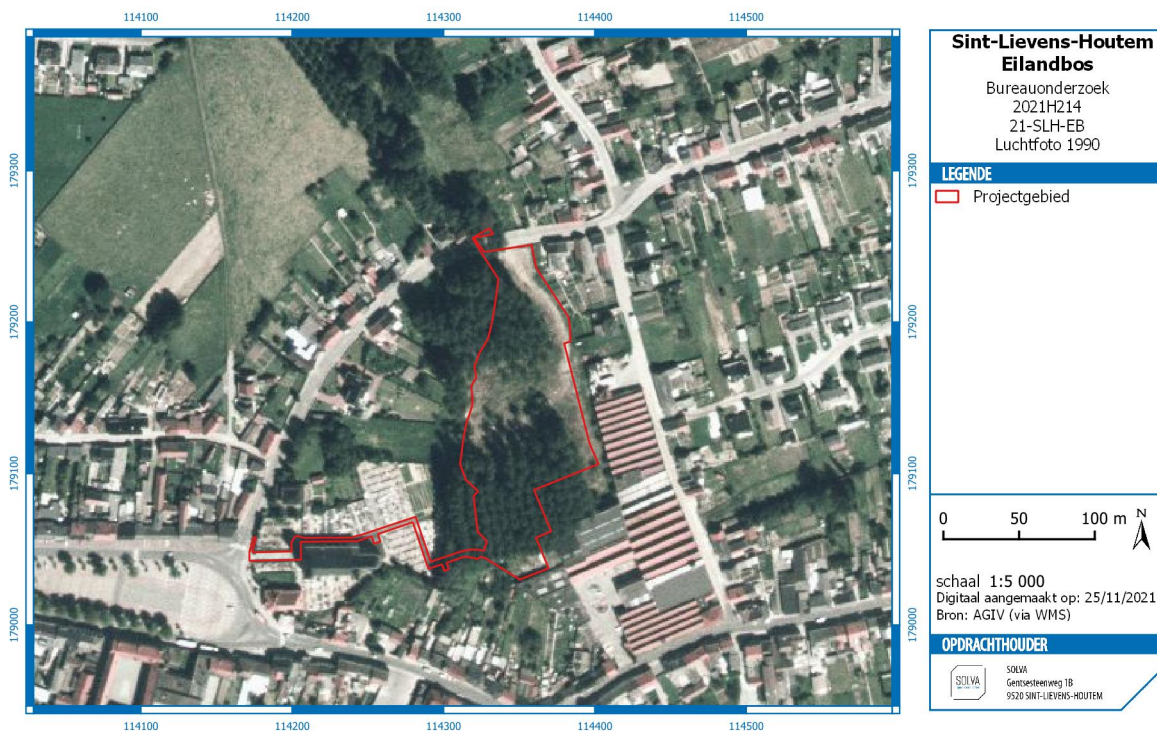
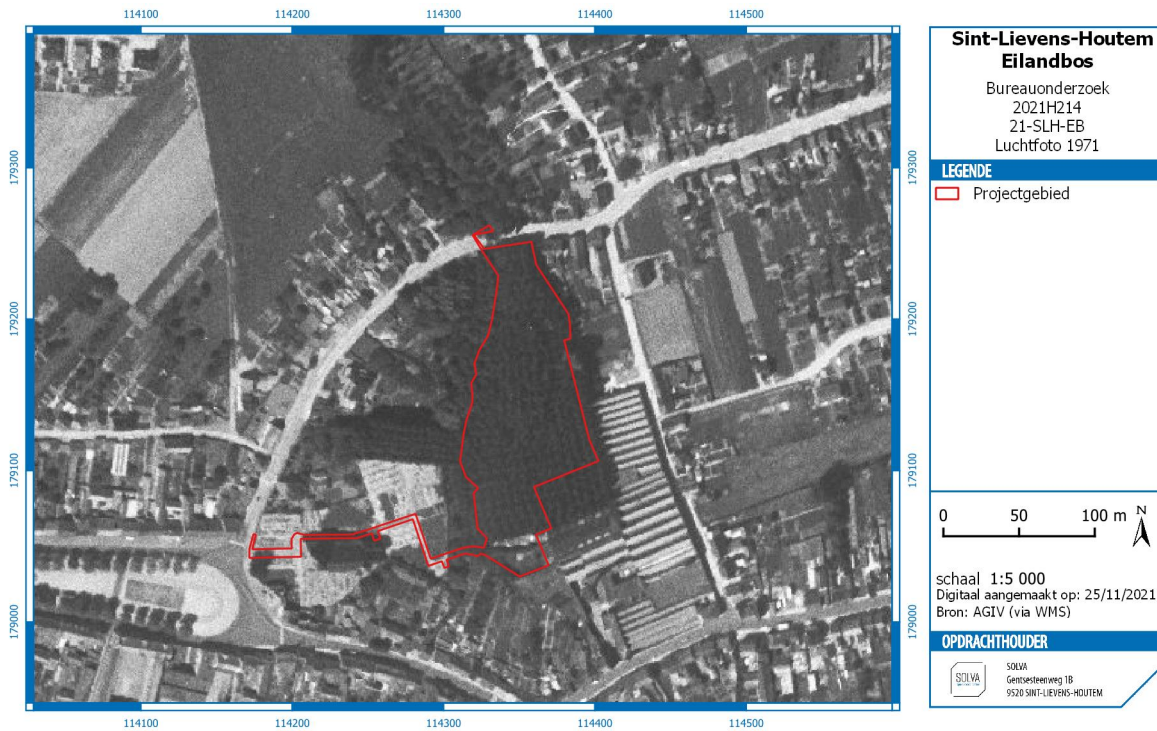
De Poppkaart (1842-1879) toont opnieuw een amper gewijzigde situatie ten opzichte van de Vandermaelenkaart (Figuur 29). Het projectgebied beslaat meerdere grote percelen. De Molenbeek mondt in het noorden van het projectgebied uit in **twee grote poelen**. De voetweg blijft bestaan.

De kerk met het kerkhof vormt het westelijke deel van het projectgebied. De afbakening van het kerkhof blijkt niet uit de kaart.

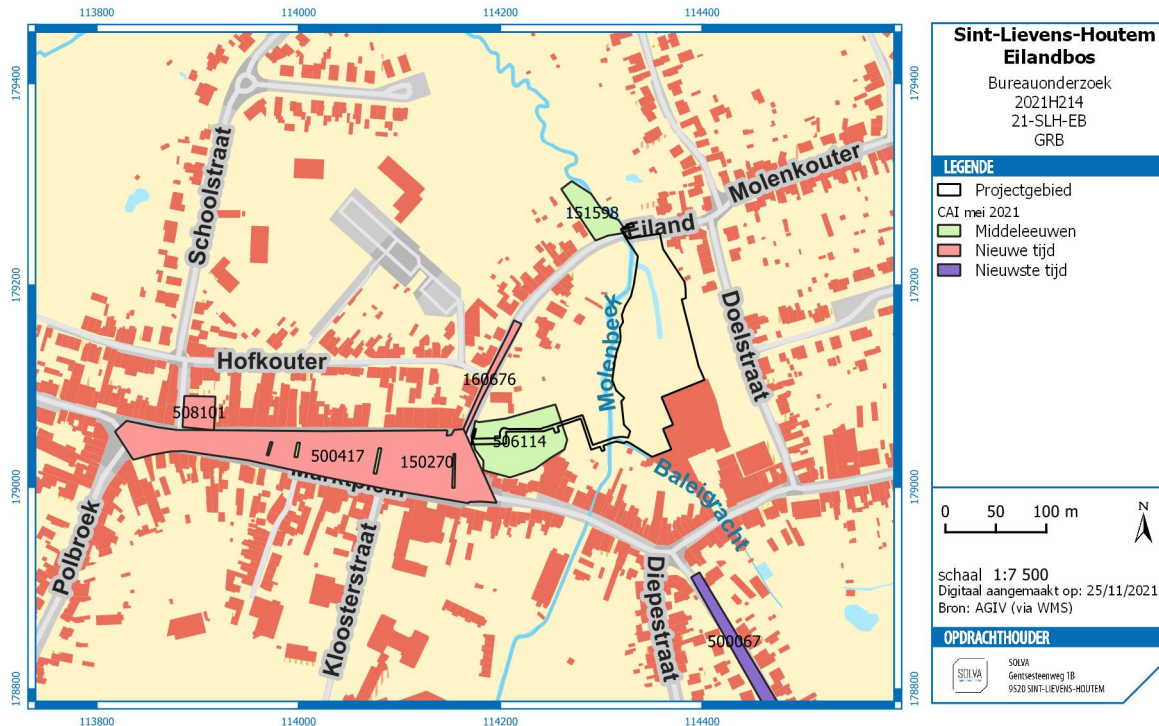
2.2.4.3.7 RECENTE LUCHTFOTO'S

Luchtfoto's uit 1971, 1990 en 2020 (Figuur 31, Figuur 31 en Figuur 23) geven een gelijkaardig beeld van het projectgebied. De Sint-Michielskerk met kerkhof kent reeds een oostelijke uitbreiding en is reeds verhard. Het Eilandbos verkleint doorheen de tijd. Na 1990 wordt een gedeelte van het bos ingenomen voor de aanleg van het speelplein.

2.2.5 HET ONDERZOCHE GEBIED EN ZIJN OMGEVING IN ZIJN ARCHEOLOGISCH KADER

Specifieke archeologische voorkennis met betrekking tot het projectgebied is er niet, behalve over de Sint-Michielskerk. In de ruimere omgeving van het projectgebied toont de centrale archeologische inventaris (CAI) wel nog enkele archeologische sites (Figuur 32).

2.2.5.1 DE SINT-MICHIELSKERK EN DIRECTE OMGEVING

De **Sint-Michielskerk** en omgeving heeft op de centrale archeologische inventaris CAI-locatienummer 506114. Naar aanleiding van herstellingswerken aan de Romaanse kapel werd in **1988** een archeologisch onderzoek uitgevoerd door de Nationale Dienst voor Opgravingen, het huidige agentschap Onroerend Erfgoed. Naast een sleuf in de spiltrapruimte van de noordelijke en zuidelijke Romaanse toren, werden ook sleuven buiten aan de zuidkant van de kapel en achter het koor gegraven. Meerdere kerkvloerniveaus en funderingen kwamen hierbij aan het licht. De halfronde apsis van het koor bleek bovendien op een ouder, vlak afgesloten kooruiteinde te steunen. Deze stenen kerk vormde vermoedelijk de voorganger van de 12de-eeuwse gestichte kerk door de Sint-Baafsabdij. De Gentse Sint-Baafsabdij verwierf in 976 immers *Holthem, cum ecclesia*. Daarenboven doorsnijdt dit ouder kooruiteinde niet alleen oudere volmiddeleeuwse niveaus evenals enkele grafkuilen. Dit vormt een belangrijke aanwijzing voor een nog ouder (houten?) bedehuis. Het Romaanse gebouw kende aldus meerdere voorgangers. Tijdens het onderzoek werden eveneens een drietal looppniveaus, enkele greppels, kuilen en paalgaten opgegraven, die getuigen van een volmiddeleeuwse occupatie. Vermoedelijk zijn de bewoningssporen te relateren aan de hoeve van het domein *Holthem*. De *Hofkouter* van de hoeve bevond zich ten noordwesten van de Sint-Michielskerk.²⁹ In de zuidkapel werd naar aanleiding van een geplande restauratie in **1997** naast een bestudering van de muurschilderingen ook een opgraving uitgevoerd.³⁰ We vermelden onder voorbehoud een toevallige vondst uit 2007: een concentratie zandstenen is geïnterpreteerd als het mogelijke restant van een losstaande Romaanse westtoren (?), gelegen voor het huidige westportaal.³¹

²⁹ Callebaut & De Grootte 1988, p.202; Callebaut & De Grootte 1989, p.44.

³⁰ Van Eenhooge 1997, ongepubliceerd verslag.

³¹ www.archeonet.be (23 mei 2007).

Het archeologisch onderzoek uit 1988 en 1997 bracht heel wat gegevens over bouwgeschiedenis van de kerk aan het licht. Van deze onderzoeken zijn echter geen rapporten gepubliceerd. De ongepubliceerde notities van Ignace Van Der Kelen en Dirk Van Eenhooge verschaffen enig inzicht in de archeologische vaststellingen.³² Onderstaande samenvatting is gebaseerd op deze notities.

OPGRAVINGEN BINNEN DE KERK (1988 & 1997)

De oudste vloer in de zuidkapel, bestaande uit witte mortel, bevindt zich op een diepte van -1,20 m onder het huidig vloerniveau van de kerk. Daarboven volgt een opeenvolging van ophogings- en/of puinlagen gevolgd door nog 1 à 2 mortelvloeren. Brandsporen getuigen van meerdere branden binnen de kerk. Op een diepte van -0,65 m werd in de zuidkapel, de dwarsbeuk en het zuidportaal een natuurstenen tegelvloer aangetroffen, in de traptoren lag deze op -0,95 m diepte. De aanleg van een bakstenen muur op deze vloer en andere muuraanpassingen worden gedateerd in de tweede helft van de 15de eeuw. De kerk werd vermoedelijk geteisterd door een brand in deze periode, waarna de functie van de kapel en traptoren werd gewijzigd. Waarschijnlijk is er een verband met de gebeurtenissen rond 1490 toen de Sint-Michielskerk gedeeltelijk werd verwoest en een deel van de kerk als noodkerk werd ingericht. Een tegelvloer uit Doornikse kalksteen bevindt zich op -0,34 m diepte en wordt gedateerd in de tweede helft van de 16de eeuw. In deze periode wijzen meerdere sporen op een zware brand in de traptoren. Verdere aanpassingen worden gelinkt met de verwoestingen van de kerk door de troepen van Lodewijk XIV rond de jaren 1700.

Een sleuf in het koor achter het altaar leverde op -0,87 m diepte een vloer uit ongeglazuurde rood gebakken tegels op. Restanten van een natuurstenen vloer bevonden zich amper 5 cm lager. Op een diepte van -1,37 m werd op de binnenwand van de koorronde frescosporen aangetroffen, net als in de spiltrapruimtes. Op -1,69 m werd een nieuw vloerniveau opgegraven bestaande uit rode vloertegels met platte daktegels. Onder dit vloerniveau bevond zich een bruin opvullingspakket van 95 cm dikte. Hieronder werd een laag van wit zand aangesneden, vermengd met Balegemse zandstenen, mortel en pleisterwerkfragmenten. Daaronder bevond zich opnieuw een bruin opvullingspakket. Een uitspringende muur blijkt geen onderdeel van een crypte te zien, maar de fundering van de eerste stenen kerk.

OPGRAVINGEN BUITEN DE KERK (1988)

Buiten de kerk, ten zuiden van het koor, werden volmiddeleeuwse bewoningssporen aangesneden. Een gracht liep schuin aflopend naar het zuiden toe. Twee paalsporen zouden de restanten kunnen zijn van houten bewoning. Enkele restsporen van grafkisten en de begraving van twee skeletten doorsnijden deze middeleeuwse sporen. Een sleuf ten oosten van het koor bracht een ouder rechthoekig kooruiteinde uit Balegemse steen aan het licht. Deze muur en sporen van de funderingssleuf doorsnijden enkele graven. Deze begravingen zijn dus ouder dan de eerste stenen kerk. Er was m.a.w. reeds een kerkhof aanwezig bij een ouder niet gelokaliseerd (houten?) kerkje. De zone ten oosten van het koor leverde eveneens duidelijke bewoningssporen uit de volle middeleeuwen. Op basis van het aardewerk uit de 10de tot begin 11de eeuw.

Parallel met het oostelijke koor, ter hoogte van de eerste graven, zou ook een lage muur in Balegemse steen aanwezig zijn.³³ Vermoedelijk vormt deze muur de grens- of keermuur tussen het verhoogd plateau van de kerk en de omliggende gronden (een grensscheiding).

Ten zuiden van de westelijke voorgevel, ter hoogte van de kasseiverharding, werd eveneens een kleine proefput gegraven. Er werden noch gebouwssporen noch begravingen aangesneden. De ondergrond bleek tot op de moederbodem verstoord.

Een bijkomende sleuf kon tenslotte onderzocht worden op de vluchtweg van het Cultuurcentrum naar de Edgard Tinelstraat, op ca. 25 m achter huisnummer 11. De ondergrond bestond hier uit alluvium van de nabijgelegen Molenbeek. De sleuf werd tot op ca. 1 m verdiept, waarna men door de grondwatertafel via boringen tot 2 m diepte hetzelfde opvullingspakket kon vaststellen. Volmiddeleeuwse bewoning, zoals aangetroffen naast de kerk, kan hier uitgesloten worden.

³² Van der Kelen 1988; Van Eenhooge 1997.

³³ Volgens een grafdelver.

2.2.5.2 RUIMERE OMGEVING ROND HET PROJECTGEBIED

Op het **Marktplein** zijn reeds verschillende opgravingen gebeurd. **CAI-locatie 500417** betreft toponymisch-historisch onderzoek naar de markt van Sint-Lievens-Houtem en is in dit kader niet relevant. Een eerste opgraving (**CAI-locatie 508101**) vond plaats ter hoogte van de hoek met de Schoolstraat.³⁴ Er werd een 13de-eeuwse cultuurlaag, 14de-eeuwse kuilen en een 14de-eeuwse tonwaterput aangetroffen. In 2008 voerde SOLVA een archeologisch proefsleuvenonderzoek uit op het Marktplein (**CAI-locatie 150270**). De oudste daarbij aangetroffen sporen dateren uit de 14de eeuw, het gaat om verschillende kuilen. Uit dezelfde periode stammen verschillende wegtracés. Recentere sporen zijn een gracht, het schepenhuis en een poel.³⁵

Ten noorden van en aansluitend aan het Marktplein, in de straat **Eiland**, voerde SOLVA in 2011 een archeologisch onderzoek uit (**CAI-locatie 160676**). Hierbij kwamen een beperkt aantal sporen aan het licht, voornamelijk daterend uit de postmiddeleeuwen.³⁶ Het gaat om een vermoedelijk 19de-eeuwse riool, sporen van een kasseiweg of pleinbedekking en verschillende grachten, greppels en kuilen.

In navolging van de proefsleuven op het Marktplein, voerde SOLVA in 2016 een **opgraving** uit op het oostelijke deel van het **Marktplein**. Het oudste spoor een geacht is te dateren in de 11de-12de eeuw en is vermoedelijk in verband te brengen met de vroegste ontginningen van de gronden rondom de Sint-Michielskerk. In het noorden van het vlak zijn talrijke kuilen uit de late en postmiddeleeuwen aangetroffen. Deze zijn vermoedelijk te linken aan de jaarlijkse bedevaarten en jaarmarkten, die respectievelijk teruggaan tot het begin van de 11de en minstens het midden van de 14de eeuw. Tussen deze kuilen zijn eveneens twee 12de-13de-eeuwse klokkengieterskuilen opgegraven. Naast sporen van een postmiddeleeuwse wegtracé dat aansluit op de straat Eiland en de funderingen van het voormalige schepenhuis, zijn eveneens twee fases van een grote poel of vijver uit de Nieuwste Tijd onderzocht.³⁷

In 2018 voerde SOLVA een bureaustudie (**archeologienota 2018J202**) uit voor de herontwikkeling van de oude textielfabriek aan de Doelstraat. Dit projectgebied ligt ten oosten van het **Eilandbos** en grenst aldus aan het huidige te ontwikkelen projectgebied. Het onderzoek toonde aan dat het terrein in een landschappelijke zone ligt met een vrij laag archeologisch potentieel. Het betreft een, ten opzichte van de omgeving, laaggelegen beekvallei met zeer natte bodems, weinig geschikt voor landbouw. Bewoning zal eerder op de hoger gelegen locaties in het landschap gezocht moeten worden en rond de historische kern van Sint-Lievens-Houtem, namelijk rond het Marktplein.³⁸

De **Korenwatermolen** (postmiddeleeuwse) tenslotte is een watermolen die teruggaat tot de 15de eeuw, op dat moment eigendom van de Gentse Sint-Baafsabdij. De huidige molen heeft nog resten die dateren uit ca. 1700 en is beschermd als monument en als dorpsgezicht.³⁹

2.2.6 EEN DATERING EN INTERPRETATIE VAN HET ONDERZOCHE GEBIED

Het projectgebied is gelegen aan de Sint-Michielskerk te Sint-Lievens-Houtem, omsloten door de Doelstraat, Eiland, het Marktplein, Edgard Tinelstraat en Fabriekstraat. Het projectgebied bestaat grotendeels uit het Eilandbos, ten oosten van de Molenbeek-Kottembeek. Het westelijke gedeelte van het projectgebied slingert van west naar oost door het kerkhof en langs de noordzijde van de kerk.

2.2.6.1 HET LANDSCHAPPELIJK KADER

Het projectgebied ligt grotendeels in de **vallei van de Molenbeek** en is op die manier laaggelegen ten opzichte van de omgeving. De Tertiaire afzettingen bestaan uit zand met kleilagen en zandsteenbanken. Tijdens het quartair zijn er fluviaale afzettingen gebeurd bovenop de pleistocene sequentie.

De bodemkaart toont aan dat het voornamelijk om **zeer natte, zeer sterk gleyige zandleembodems, zonder profiel met een sterk antropogene invloed** gaat, wat niet verwonderlijk is gezien de topografische locatie van het projectgebied. Deze landschappelijke ligging, in een laaggelegen beekvallei op **zeer natte gronden**, vermoedelijk van alluviale/colluviale oorsprong, beperkt de mogelijkheden voor menselijke

³⁴ De Groote, Moens & De Clercq 2001a, p.36; De Groote, Moens & De Clercq 2001b, p.222-225.

³⁵ Cherretté, Reniere & Vanholme 2008, p.38-39.

³⁶ Klinkenborg *et al.* 2013, p.21.

³⁷ Clement *et al.*, 2020.

³⁸ Deschepper *et al.* 2017.

³⁹ <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/151598> (geraadpleegd op 29/11/2021).

activiteiten. Dergelijke gronden zijn zowel in de zomer als in de winter zeer nat, en zijn op die manier niet geschikt voor landbouw en mits drainage matig geschikt voor weiland.⁴⁰ De typering van de gronden als “met sterk antropogene invloed” verwijst in dit geval eerder naar de uitgraving van verscheidene poelen/vijvers aan weerszijden van de beek, dan naar het gebruik als weiland.

De historische kaarten bevestigen dat de Sint-Michielskerk ten noorden, ten oosten en ten zuiden omringd was door natte onbewoonde gronden. Het oostelijke gedeelte van het projectgebied, gelegen in de vallei van de Molenbeek, is grotendeels nooit bewoond geweest. Deze laaggelegen beekvallei met zeer natte bodems, is weinig geschikt voor bewoning en landbouw. Het cartografisch materiaal geeft aan dat het projectgebied zeker sinds de late 18de eeuw in gebruik was als gras- en/of weideland. Op de Villaretkaart (1745-1748) en de Ferrariskaart (1771-1778) loopt de Molenbeek nog doorheen meerdere grote poelen/vijvers. Op 19de-eeuwse kaarten concentreren zich twee grote poelen/vijvers in het noorden van het projectgebied aan weerszijden van de Molenbeek-Kottembeek.

Het projectgebied zelf is niet gekarteerd op de potentiële bodemerosiekaart, maar stroomopwaarts gelegen percelen aan weerszijden van de beek, zijn ingekleurd als “**hoge -**” of “**matige potentiële erosie**”.

2.2.6.2 DE MENSELIJKE AANWEZIGHEID

De oudste vermelding van Sint-Lievens-Houtem dateert uit 976, in dat jaar verwierf de Gentse Sint-Baafsabdij immers het domein *Holthem, cum ecclesia*. Er was aldus toen reeds een kerkje aanwezig dat in de 12de eeuw werd vervangen. Van deze nieuwe Romaanse kerk zijn het koor en een twee verdiepingen hoge kapel, uitgevend op de zuidelijke kruisbeuk, bewaard. De twee Romaanse traptorens die het koor flankeren zijn nog deels bewaard.⁴¹

Naast de kerk lag een grote hoeve, waarvan het bouwland zich ten noorden van de hoeve uitstreckte op de *Hofkouter*. Het gebied bestond voornamelijk uit bossen. In de 11de eeuw werd onder andere het bos ten oosten van de kerk ontgonnen en werd de *Meulenkouter* hier aangelegd.⁴² Tijdens opgravingen in 1988 binnen en buiten de Sint-Michielskerk kon aangetoond worden dat het 12de-eeuwse minstens één en vermoedelijk twee voorgangers kende. Bovendien getuigden enkele loopniveaus, greppels, kuilen en paalgaten van een volmiddeleeuwse occupatie. Vermoedelijk zijn deze bewoningssporen te relateren aan de hoeve van het domein *Holthem*.⁴³ Ter hoogte van de Markt zijn voornamelijk laatmiddeleeuwse en postmiddeleeuwse sporen aangetroffen. Slechts één volmiddeleeuws spoor, een gracht, getuigt van een vroegere aanwezigheid, mogelijk ook te linken aan het domein *Holtem*. De dichtheid van de recentere sporen, laat vermoeden dat deze eventuele oudere sporen hebben vergraven.⁴⁴

Archeologisch onderzoek toont aldus aan dat de oudste bewoningskern van Sint-Lievens-Houtem zich rond de kerk, en bij uitbreiding het Marktplaatsje bevond. De dichtheid van de occupatie lijkt snel af te nemen wanneer men buiten deze kern gaat, zoals het archeologisch onderzoek op het Eiland aantoonde. In 1988 werd een sleuf opgegraven ten oosten van de kerk, op ca. 25 m achter huisnummer 11 van de Edgard Tinelstraat. Hier werd vastgesteld dat de ondergrond tot op een diepte van 2 m bestond uit alluvium van de nabijgelegen Molenbeek.

Het westelijke gedeelte van het projectgebied valt binnen historische kerkhof dat zich gevormd heeft rond de kerk en tot op heden in gebruik is. Op de historische kaarten blijft de kern van de bewoning in Sint-Lievens-Houtem gesitueerd blijft ter hoogte van de markt en de kerk. Zowel de kerk en het kerkhof zijn duidelijk herkenbaar. Op de Ferrariskaart en de Atlas Der Buurtwegen krijgen we zicht op de aard van de afbakening van het kerkhof: de noordelijke, westelijke en zuidelijke zijde zijn afgebakend door een muur, de oostelijke zijde kent een natuurlijke grens, op de kaart van Ferraris in de vorm van een bomenvrij.

Het historische kerkhof is in de loop van de 20ste en 21ste eeuw heringericht en uitgebreid. Daarbij werden ook verschillende nieuwe paden en verlichting doorheen het uitgebreide kerkhof aangelegd.

⁴⁰ Louis 1971, 57-58.

⁴¹ Callebaut & De Groot 1989, p.44.

⁴² Cherretté, Reniere & Vanholme 2008, p.7.

⁴³ Callebaut & De Groot 1988, p.202; Callebaut & De Groot 1989, p.44.

⁴⁴ De Groot, Moens & De Clercq 2001a, p.36; De Groot, Moens & De Clercq 2001b, p.222-225. Clement et al. 2020.

2.2.7 DE VERWACHTING TEN AANZIEN VAN ARCHEOLOGISCH ERFGOED

2.2.7.1 EEN GEMOTIVEERDE TEKSTUELE VERWACHTING TEN AANZIEN VAN DE AANWEZIGHEID EN AARD VAN HET ARCHEOLOGISCH ERFGOED OP HET ONDERZOCHE TERREIN

Op basis van het uitgevoerde bureauonderzoek worden hieronder de vooropgestelde onderzoeksvragen beantwoord. Daarnaast wordt conform de Code van Goede Praktijk een inschatting gemaakt van de verwachting ten aanzien van het archeologisch erfgoed, wat moet leiden tot de uiteindelijke evaluatie of bijkomend onderzoek noodzakelijk is.

- *Aanwijzingen voor het archeologisch potentieel, landschapshistoriek en gebruiksevolutie*

EILANDBOS

Het projectgebied is gelegen in de vallei van de Molenbeek en zoals de bodemkaart aantoont, betreft het voornamelijk zeer natte, zeer sterk gleyige zandleembodems. Het cartografisch materiaal toont tevens aan dat het projectgebied zeker sinds de late 18de eeuw in gebruik was als moerassig weiland. Op de Villaretkaart (1745-1748) en de Ferrariskaart (1771-1778) is Molenbeek geflankeerd door meerdere grote poelen of vijvers. Op 19de-eeuwse Atlas de Buurtwegen en Poppkaart is enkel in het noorden van het projectgebied nog één van twee grote poelen/vijvers, aan weerszijden van de beek, aanwezig. In de 20ste eeuw wordt het Eilandbos aangeplant. Het grootste gedeelte van het projectgebied is aldus nooit bewoond geweest.

SINT-MICHIELSKERK EN OMGEVING

De oudste vermelding van Sint-Lievens-Houtem dateert uit 976, in dat jaar verwierf de Gentse Sint-Baafsabdij immers het domein *Holthem, cum ecclesia*. Er was aldus toen reeds een kerkje aanwezig dat in de 12de eeuw werd vervangen. Van deze nieuwe Romaanse kerk zijn nog het koor en een twee verdiepingen hoge kapel, uitgevend op de zuidelijke kruisbeuk, bewaard. De twee Romaanse traptorens die het koor flankeren zijn nog deels bewaard. Naast de kerk lag een grote hoeve, waarvan het bouwland zich ten noorden van de hoeve uitstrekte op de *Hofkouter*. Een klein archeologisch onderzoek uit 1988 binnen en buiten de Sint-Michielskerk bracht volmiddeleeuwse bewoningssporen aan het licht, vermoedelijk in verband te brengen met deze nabijgelegen hoeve. Ook werden in de buitensleuven graven aangesneden en een rechthoekig kooruiteinde van de eerste stenen kerk.⁴⁵ De cartografische bronnen geven tenslotte een beeld van de postmiddeleeuwse situatie, waarbij de kern van de bewoning in Sint-Lievens-Houtem gesitueerd blijft ter hoogte van de markt en de kerk. Het kerkhof rond de kerk is duidelijk afgebakend, begrensd door een muur in het noorden, westen en zuiden en door een bomerrij of natuurlijk grens in het oosten. Het kerkhof kent continuïteit tot op heden, maar is in de 20ste en 21ste eeuw heringericht, met een oostelijke uitbreiding na de Tweede Wereldoorlog, en de plaatsing van verharde paden en verlichting.

Samenvattend kunnen we stellen dat de oudste middeleeuwse kern van Sint-Lievens-Houtem situeert zich ter hoogte van de Sint-Michielskerk en het Marktplaatsje. De gronden ten oosten van de kerk en het kerkhof bevinden zich in de laag gelegen vallei van de Molenbeek. Het betreft zeer natte gronden, *in* se een ongunstige locatie voor menselijke activiteiten.

We kunnen bijgevolg het projectgebied in **2 zones** splitsen, waarbij de **Molenbeek-Kottembeek als grens** fungeert:

- Een oostelijk gedeelte met het Eilandbos en het speelterrein, met **laag potentieel**.
- Een westelijk gedeelte t.h.v. de Sint-Michielskerk en het kerkhof, met **potentieel**.

Het potentieel in de westelijke helft heeft betrekking op de historische locatie op dewelke we ons bevinden. Het dient echter opgemerkt dat het kerkhof in de 20ste en de 21ste eeuw een grondige herinrichting heeft ondergaan, dewelke met redelijke zekerheid een impact zal hebben gehad op de archeologische erfgoedwaarden. Ook het feit dat de begraafplaats tot op heden nog in gebruik is, laat logischerwijze veronderstellen dat er regelmatige ruiming aan de orde is. Desondanks kan niet helemaal uitgesloten worden dat er in bepaalde zones een kans bestaat dat archeologische resten, die in verband staan met oudere bouwfases van de kerk of met oudere kerkhofzones, hier en daar nog aanwezig zijn, vanaf een bepaalde diepte.

⁴⁵ Callebaut & De Groot 1989, p.44.

➤ *Wat is de impact van de geplande werken?*

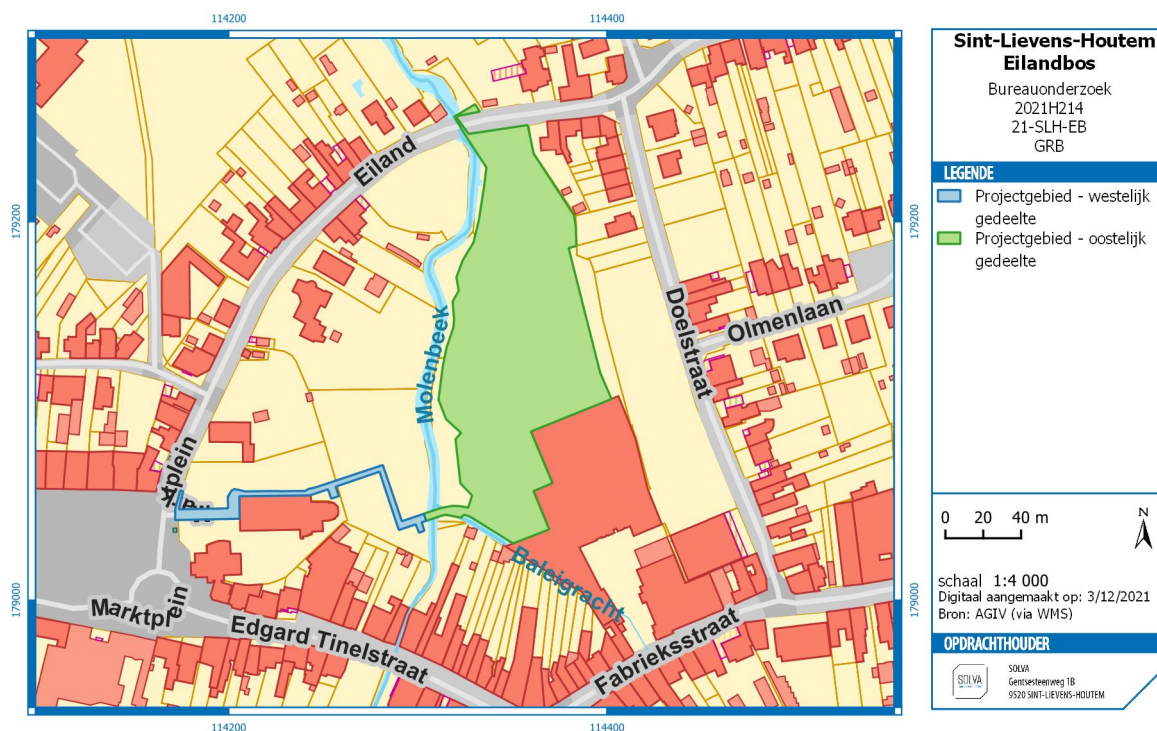
Het projectgebied is omwille van landschappelijke en historische redenen opgedeeld in twee zones (cf. infra). Een gedeelte ten oosten van de Molenbeek-Kottembeek of het **Eilandbos**, en een zone ten westen van de beek of de **Sint-Michielskerk en omgeving** (Figuur 33):

EILANDBOS

Een klein terras aan de overzijde van de straat Eiland en een vlonderpad doorheen het Eilandbos worden aangelegd door het inheiden van houten palen, om de één meter en 1,5 m diep. De reeds bestaande speelzone wordt opgebroken en heraangelegd, zonder verharding. Naast de speelzone wordt een verhard multisportveldje ingericht. Hiertoe wordt de bestaande verharding rond de sporthal opgebroken en vervangen door een betonverharding (40 cm). Het bestaande pad in dolomiet, van de speelzone naar het kerkhof, wordt gebruikt als fundering voor een nieuw pad in beton. Rond de speel- en sportzone komen 23 boomputten (ca. 50 of 80 cm diep) en groenzones met struweel. De ingrepen in deze zijn zone aldus **beperkt en verspreid**.

SINT-MICHIELSKERK EN OMGEVING

De werken in deze zone omvatten het vernieuwen van een bestaand wegtracé (ca. 40 cm diep), het inrichten van een groenpartij naast de kerk (ca. 30 cm diep), de constructie van een zitbank (ca. 20 cm diep) en het graven van twee boomputten (ca. 80 cm diep). De impact van deze werken is **beperkt**. Hoewel de werken gesitueerd zijn ter hoogte van een historische locatie, dient in rekening gebracht worden dat de begraafplaats tot op heden in gebruik is en in recente tijden onderhevig is geweest aan herinrichting.

Figuur 33. Zonering van het projectgebied, geprojecteerd op het GRB.

- *Wat is het wetenschappelijk kennispotentieel van een eventueel aanwezige archeologische site op lokaal, regionaal en op Vlaams niveau?*

De vroegste vermelding van Sint-Lievens-Houtem in de geschreven bronnen dateert uit 976. Archeologisch onderzoek bevestigt dat de bewoningskern in Sint-Lievens-Houtem zich minstens sinds de volle middeleeuwen en mogelijk reeds in de vroege middeleeuwen rond de Sint-Michielskerk concentreert. Het oudste vastgestelde spoor op het Marktplein dateert uit de volle middeleeuwen en samen met de volmiddeleeuwse sporen vastgesteld t.h.v. de kerk, is deze waarschijnlijk in verband te brengen met de hoeve van het domein *Holthem*. Proefputten buiten de kerk toonden ook aan dat de huidige 12de-eeuwse kerk een stenen voorloper kent. De funderingen van deze voorloper doorsnijden op hun beurt bewoningslagen en begravingen, hetgeen suggereert dat ook de stenen voorloper van de huidige kerk, een nog oudere (houten?) voorganger kende. Het historisch kaartmateriaal geeft tenslotte een beeld van de postmiddeleeuwse situatie, waarbij de kern van de bewoning in Sint-Lievens-Houtem gesitueerd blijft ter hoogte van de markt en de kerk, en waarbij het kerkhof rond de kerk continuïteit kent (tot op heden).

Zoals gesteld is het kerkhof tot op heden in gebruik. De verharde paden, de verlichting en de oostelijke uitbreiding zijn met zekerheid 20ste- en 21ste-eeuwse herinrichtingen van deze begraafplaats. De continuïteit in het gebruik van het kerkhof impliceert eveneens dat er continu begravingen zijn geruimd om plaats te maken voor nieuwe begravingen. De mate waarin de recente grondige herinrichtingen de ondergrond hebben verstoord, is niet gekend. We kunnen echter met redelijke zekerheid veronderstellen dat deze een impact zullen hebben gehad op de archeologische erfgoedwaarden.

Ondanks de recente herinrichtingen van het kerkhof, kan niet helemaal uitgesloten worden dat er in bepaalde zones een kans bestaat dat archeologische resten, die in verband staan met oudere bouwfases van de kerk of met oudere kerkhofzones, hier en daar nog aanwezig zijn, vanaf een bepaalde diepte.

- *Is er verder vooronderzoek noodzakelijk en welke vorm dient dit aan te nemen?*

We achten verder onderzoek wenselijk in het **westelijke gedeelte** van het projectgebied, meer bepaald de zone ten westen van de Molenbeek-Kottembeek (Figuur 33).

Hoewel de werken gesitueerd zijn ter hoogte van een historische locatie, dient in rekening gebracht worden dat de begraafplaats tot op heden in gebruik is en in recente tijden onderhevig is geweest aan herinrichting. Naast het logischerwijze regelmatig ruimen van begravingen, omvatte de herinrichting de aanleg van verharde paden en verlichting en een uitbreiding van de begraafzone. Beide feiten hebben met redelijke zekerheid een impact gehad op de archeologische erfgoedwaarden. Desondanks kan het niet helemaal uitgesloten worden dat er in bepaalde zones een kans bestaat dat archeologische resten, die in verband staan met oudere bouwfases van de kerk of oudere kerkhofzones, hier en daar nog aanwezig zijn, vanaf een bepaalde diepte.

We achten bijgevolg een opgraving niet noodzakelijk, maar menen dat een **werfbegeleiding** kan volstaan om eventueel bewaarde archeologische sporen in kaart te brengen (zie hoofdstuk 2.3 in het Programma van Maatregelen voor de argumentatie).

2.2.7.2 AFBAKENING VAN ZONES WAAR GEEN ARCHEOLOGISCH ERFGOED AANWEZIG IS OF VERWACHT WORDT

Archeologisch erfgoed is niet verwacht in het **oostelijke gedeelte** van het projectgebied, meer bepaald de zone ten oosten van de Molenbeek-Kottembeek (Figuur 33).

2.2.7.3 AFBAKENING VAN ZONES WAAR ARCHEOLOGISCH ERFGOED VASTGESTELD IS OF VERWACHT WORDT

Archeologisch erfgoed is mogelijk aanwezig in het **westelijke gedeelte** van het projectgebied, meer de zone ten westen van de Molenbeek-Kottembeek, ter hoogte van de Sint-Michielskerk en het omliggende kerkhof (Figuur 33).

3 BIBLIOGRAFIE

3.1 LITERATUUR

- BRAEKMAN W. L.** (1995) Historische aantekeningen over Sint-Lievens-Houtem, *Het Land van Aalst* XLVII/4, 245-281.
- CALLEBAUT D. & DE GROOTE K.** (1988) Sint-Lievens-Houtem (O.-VI.): Sint-Michielskerk, *Archeologie* 1988/2, 202-203.
- CALLEBAUT D. & DE GROOTE K.** (1989) De Sint-Michielskerk in Sint-Lievens-Houtem (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 12, 44.
- CHERRETTÉ B., RENIERE S. & VANHOLME N.** (2008) Sint-Lievens-Houtem Marktplein, Archeologisch vooronderzoek, juli - augustus 2008, *Archeologierapport* 2, Erembodegem: SOLVA.
- CLEMENT C., PEDE R., KLINKENBORG S., GUILLAUME V. & CHERRETTÉ B.** 2020. Sint-Lievens-Houtem Marktplein, Archeologisch onderzoek, *Archeologierapport* 195, Erembodegem, SOLVA.
- DE GROOTE K., MOENS J. & DE CLERCQ W.** (2001a) Laatmiddeleeuwse tonwaterput aan het Marktplein te Sint-Lievens-Houtem (O.-VI.), *Archaeologia Mediaevalis* 21, 36.
- DE GROOTE K., MOENS J. & DE CLERCQ W.** (2001b) Sint-Lievens-Houtem. Een laatmiddeleeuwse tonwaterput aan het Marktplein, *Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium. Jaarverslag van de Provincie Oost-Vlaanderen* 2000, 222-225.
- DESCHEPPER E., RUBEN P. & CHERRETTÉ B.** (2017) Sint-Lievens-Houtem – Eilandbos. Herontwikkeling van een oude textiel fabriek. Archeologienota (bureauonderzoek), *Archeologierapport* 88, Erembodegem: SOLVA.
- KLINKENBORG S., Taelman E. & CHERRETTÉ B.** (2013) Sint-Lievens-Houtem Eiland, Archeologisch onderzoek, februari - maart en mei 2011, *Archeologierapport* 24, Erembodegem: SOLVA.
- SEVENANT M., MENSCHAERT J., COUVREUR M., RONSE A., ANTROP M., GEYPENS M., HERMY M. EN DE BLUST G.** (2002) *Ecodistricten: Ruimtelijke eenheden voor gebiedsgericht milieubeleid in Vlaanderen. Deelrapport II: Afbakening van ecodistricten en ecoregio's: Verklarende teksten.* Onuitgegeven rapport.
- VANDENBORRE H.** (1997) *Materiaal-wetenschappelijk onderzoek van de zuidelijke kapel en portaal in de St. Michaëlkerk (1997)*, ongepubliceerd verslag.
- VAN DER KELEN I.** (1988) *Opgravingen in en om de kerk van Sint-Lievens-Houtem 1988*, ongepubliceerd verslag.
- VAN EENHOOGHE D.** (1997) *Opgravingen in de St. Michaëlkerk te Sint-Lievens-Houtem (11-28 aug 1997)*, ongepubliceerd verslag.
- VERHULST A.** (1995). *Landschap en landbouw in middeleeuws Vlaanderen*, Brussel: Gemeentekrediet.

3.2 WEBSITES

Laatste raadpleging op 30/11/2021

Fundamenten Romaanse bedevaartskerk blootgelegd in Sint-Lievens-Houtem (23 mei 2007): <https://www.archeonet.be/?p=2044#more-2044>

Korenwatermolen, Agentschap Onroerend Erfgoed: <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9532>

Korenwatermolen en omgeving, Agentschap Onroerend Erfgoed: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/10916>

Parochiekerk Sint-Michiel met kerkhof, Agentschap Onroerend Erfgoed: <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9527>

Pastorie Sint-Michielsparochie, Agentschap Onroerend Erfgoed: <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/9528>

<https://www.dov.vlaanderen.be>

<https://www.geopunt.be>

<https://inventaris.onroerendergoed.be>

<https://geo.onroerendergoed.be>

<https://maps.google.be>

<http://www.cartesius.be>

<http://cai.onroerendergoed.be/>

<http://users.telenet.be/peter.de.clercq/horenbault1.html>